

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Вероніка Баньої

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

**Навчально-методичний посібник
для самостійної роботи**

**для студентів I курсу
денної та заочної форм навчання
спеціальності 014 «Середня освіта»
предметної спеціальності «Українська мова і література»
освітньої програми «Українська мова і література»**

Ужгород 2022

УДК 81(076)
Б-23

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету
Ужгородського національного університету,
протокол № 1 від 16 вересня 2022 року

Укладач –

Баньої В.Ф., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету

Рецензенти:

Миголинець О.Ф., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української
мови Ужгородського національного університету;

Юрса Л.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського
прикладного мовознавства Львівського національного університету імені
Івана Франка.

Відповідальний за випуск –

Венжинович Н.Ф., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
української мови Ужгородського національного університету

Загальне мовознавство: навчально-методичний посібник для
самостійної роботи для студентів 1 курсу денної та заочної форм
навчання спеціальності 014 «Середня освіта» предметної
спеціальності «Українська мова і література» освітньої програми
«Українська мова і література» / Уклад. В.Ф. Баньої. Ужгород: Рік-
У, 2022. 72 с.

Навчально-методичний посібник призначений для самостійної роботи
студентів 1 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності
014 «Середня освіта» предметної спеціальності «Українська мова і
література» освітньої програми «Українська мова і література», які вивчають
«Загальне мовознавство» відповідно до навчального плану. Мета видання –
допомогти студентам набути навичок практичного застосування теоретичних
знань.

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ.....	4
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО».....	5
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	14
МОДУЛЬ 1. ТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА	17
Практичні заняття 1-6	17-30
Перелік тем презентацій / рефератів.....	30
Тестові завдання для тематичного оцінювання (орієнтовні).....	31
Зразок модульної контрольної роботи № 1.....	38
МОДУЛЬ 2. ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ.....	39
Практичні заняття 7-10	39-47
Перелік тем презентацій / рефератів	47
Тестові завдання для тематичного оцінювання (орієнтовні).....	48
Зразок модульної контрольної роботи № 2.....	54
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ, РЕФЕРАТУ	55
КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	58
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ....	70

ВСТУПНІ ЗАУВАЖЕННЯ

Навчально-методичний посібник містить необхідні матеріали для самостійної роботи здобувача освіти: робочу програму навчальної дисципліни «Загальне мовознавство», рекомендовану літературу, яка доповнюється науковими студіями, запропонованими в межах виконання завдань аналітичного характеру, тематику практичних занять відповідно до робочої програми, завдання (запитання для самоконтролю, проблемні (пошукові) завдання, завдання аналітичного й реферативного характеру, пов'язані з опрацюванням першоджерел), орієнтовні тестові завдання для тематичного оцінювання (першого рівня складності закритої форми, яка передбачає вибір однієї правильної відповіді), що допоможуть практично закріпити здобуті теоретичні знання, перевірити успішність засвоєння знань, інтенсифікувати самостійну роботу студентів у межах курсу «Загальне мовознавство». Опрацьовуючи тести, подані в методичному посібнику, студент має змогу здійснити також самоконтроль та підготуватися для складання модульних контрольних тестових завдань, розміщених на сайті електронного навчання УжНУ (<https://e-learn.uzhnu.edu.ua/>). Запропоновані вимоги до оформлення презентацій / рефератів зорієнтовані щодо опрацювання навчального матеріалу та виконання індивідуальних завдань.

Загалом зміст самостійної роботи, визначений робочою програмою навчальної дисципліни, репрезентовано структурними частинами методичних матеріалів, що передбачають виконання різних завдань, можливість проведення самоконтролю з боку здобувача освіти та дистанційного контролю в системі Moodle. Навчальний матеріал дисципліни, передбачений для засвоєння здобувачем освіти у процесі самостійної роботи, вноситься на семестровий (курсний) контроль разом з навчальним матеріалом, що вивчався під час проведення аудиторних навчальних занять.

Для забезпечення належних умов виконання самостійної роботи надано можливість індивідуального доступу студента до необхідних дидактичних і технічних засобів загального користування на сайті електронного навчання УжНУ (<https://e-learn.uzhnu.edu.ua/course/view.php?id=3820>).

Уміщені навчально-методичні матеріали відповідають змістові робочої програми навчальної дисципліни «Загальне мовознавство» для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література», визначають загальну спрямованість курсу та обов'язковий обсяг знань, якими повинні оволодіти студенти протягом семестру.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	Перший	Перший
Кількість модулів – 2	Семестр	
	1-й	1-й
	Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 4	28 год.	8 год.
Вид підсумкового контролю: іспит	Практичні, семінарські	
	20 год.	6 год.
	Лабораторні	
Форма підсумкового контролю: усна	–	–
	Самостійна робота	
	72 год.	106 год.

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета курсу – узагальнити і систематизувати здобуті студентами-філологами знання з часткових лінгвістичних дисциплін; розширити і поглибити загальнолінгвістичну підготовку фахівців; ознайомити студентів з основними методами наукового дослідження мови, досягненнями сучасного світового і вітчизняного мовознавства.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК 1);
- здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел (ЗК 2);
- готовність до безперервного навчання та оволодіння сучасними знаннями (ЗК 9);
- здатність до критичного осмислення історичних надбань та новітніх досягнень філологічної науки (ФК 2);
- здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень (ФК 4);
- здатність чітко й виразно висловлювати думку, використовувати знання законів техніки мовлення: правильна постановка дихання, розвиток голосу, чітка та зрозуміла дикція, нормативна орфоепія (ФК 5);
- уміння орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя та визначати власну позицію (ФК 9).

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Загальне мовознавство» є

опанування навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП) «Бакалавр».

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми вивчення навчальної дисципліни «Теорія мовознавства» повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Цінує різноманіття та мультикультурність світу й здатний керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу та співробітництва.	РН 5
Здатний оцінювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.	РН 9
Уміє характеризувати теоретичні та практичні аспекти конкретної філологічної галузі.	РН 10
Застосовує поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації.	РН 11
Уміє проводити науковий аналіз мовного й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.	РН 12
Уміє доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань і власну точку зору на них як фахівцям, так і широкому загалу.	РН 14
Уміє використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.	РН 20
Очікувані результати навчання	Шифр ПРН
Орієнтується у проблемах сучасного суспільно-політичного життя та визначає власну позицію щодо мовознавчої проблематики, використовуючи здобуті знання про природу й функціонування мовної системи.	РН 5
Формує сучасні погляди на проблеми мовознавства, спираючись на історію розвитку українського і світового мовознавства.	РН 9
Уміє здобувати, аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію, застосовуючи теоретичні знання про мову, для вирішення загальнонаукових проблем; уміє виконувати завдання, що містять елементи проблемного пошуку.	РН 10
Використовує здобутки мовознавчої науки у власних лінгвістичних дослідженнях.	РН 11
Володіти методологією і методами наукового дослідження з урахуванням класичних і новітніх принципів, обирає найефективніші методи та прийоми лінгвістичних досліджень.	РН 12
Уміє здобувати, аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію в навчальному процесі, застосовувати теоретичні знання про мову для вирішення проблем у школі відповідно до чинних програм.	РН 14
Знає структуру мови та її основні й неосновні одиниці; розрізняє мову та мовлення; усвідомлює природу мовних змін; аналізує й застосовує основні положення лінгвістичних теорій у практичній діяльності; чітко висловлює думку щодо проблематики мовознавчого характеру, визначаючи власну позицію.	РН 20

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та демонстрування результатів навчання з дисципліни «Загальне мовознавство» є: іспит, модульна контрольна, усне опитування на практичних заняттях, виконання тестових завдань на сайті електронного навчання; опрацювання

першоджерел (наукових праць видатних мовознавців); виконання індивідуальних завдань (підготовка презентацій / рефератів) тощо.

Методи за типом пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний, проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький методи, самостійна робота пошукового характеру; за дидактичними завданнями: словесні – лекція, евристична бесіда, навчальна дискусія; наочні – ілюстрація, демонстрація; практичні – робота з текстом, презентації / реферати.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю – усна або письмова з такими видами: групове та індивідуальне опитування на практичних заняттях, оцінювання практичних завдань, перевірка рівня опрацювання першоджерел (наукових праць видатних мовознавців), тестування на сайті електронного навчання, оцінювання презентацій / рефератів.

Форма модульного контролю: письмова (тестування, оцінювання відповідей на теоретичні питання, виконання практичних завдань).

Форма підсумкового семестрового контролю: іспит (усне опитування).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота								Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	50	100
4	4	4	4	4	9	9	12		

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота						Модульна контрольна робота	Сума
T9	T10	T11	T12	T13	T14	50	100
5	5	5	10	15	10		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні заняття	8	32	6	30
Комп'ютерне (письмове) тестування при тематичному оцінюванні	1	5	1	5
Презентація	1	5	1	5
Опрацювання першоджерел (реферування, анотування наукових праць видатних мовознавців)	1	8	1	10
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової технології навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «**Загальне мовознавство**» проводиться двічі на семестр, згідно з розкладом модульних контролів, визначених навчальною частиною в межах годин, які відведені на практичні заняття. До модульної контрольної роботи допускаються здобувачі освіти, які виконали всі види практичних завдань. До початку модульної контрольної роботи студенти мають мати поточні підсумкові бали за практичні заняття та самостійну роботу. Максимальна кількість балів одержаних під час модульної контрольної роботи становить 50 балів.

Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести та теоретичні питання, виконання проблемних завдань. Робота складається з 20 тестів (тестування відбувається через систему Moodle), двох теоретичних питань, двох проблемних завдань.

Перескладання підсумкового модульного контролю здобувачами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.

Якщо здобувач набрав 60 і більше балів, то іспит може бути виставлений за результатами поточного оцінювання та модульного контролю на момент оголошення результатів. Якщо ж студент бажає поліпшити свою оцінку, він складає іспит за всією програмою навчальної дисципліни. При цьому в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.

Здобувач вищої освіти, який не з'явився на модульну контрольну роботу, або ж його модульна оцінка становить від 0 до 34 балів, зобов'язаний скласти (перескласти) модуль до початку підсумкового контролю у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модульна контрольна робота 1		Модульна контрольна робота 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Тести	20	10	20	10
Теоретичне питання	2	20	2	20
Проблемне завдання (пізнавально-пошукове питання)	2	20	2	20
Разом		50		50

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала ECTS	Диференційована Шкала	Недиференційована Шкала	Мінімальний бал – максимальний бал
A	Відмінно	Зараховано	90-100
B	Добре		82-89
C	Добре		74-81
D	Задовільно		64-73
E	Задовільно		60-63
FX	Незадовільно	Не зараховано	35-59
F	Незадовільно		0-34

За результатами модульного контролю визначається підсумкова рейтингова оцінка. Оцінка за іспит визначається залежно від рейтингового балу. Загальна кількість балів, яку може здобути студент, – 100 балів. Вони досягаються шляхом сумування результатів оцінок за всі види робіт. Здобуті бали переводяться також в оцінку за чотирибальною національною шкалою.

Оцінку **«відмінно» (90-100 балів, А)** заслуговує здобувач, який усебічно, системно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової роботи.

Оцінку **«добре» (82-89 балів, В)** – заслуговує здобувач, який повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу.

Оцінку **«добре» (74-81 бал, С)** заслуговує здобувач, який у загальному роботу виконав, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою.

Оцінку **«задовільно» (64-73 бали, D)** – заслуговує здобувач, який знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії; виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

Оцінку **«задовільно» (60-63 бали, E)** – заслуговує здобувач, який володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання й використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка **«незадовільно» (35-59 балів, FX)** – виставляється здобувачу, який виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінку **«незадовільно» (35 балів, F)** – виставляється здобувачу, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення цієї дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи здобувача протягом семестру.

До складання іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і, яким зараховано всі види робіт за цей семестр.

Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету. Інакше здобувач не допускається до складання іспиту і в нього виникає академічна заборгованість.

Іспит з навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не скласти, якщо він успішно пройшов усі модульні контролю та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, іспит складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на заліку рейтинговий бал, при цьому, за результатами складання іспиту оцінка не може бути менша за підсумкову оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.

Іспит проходить в усній формі. На іспит виносяться теоретичні, практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання на іспиті здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за іспит заноситься у відомість обліку успішності.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1. Теорія мовознавства.

Тема 1. Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна. Загальне і часткове мовознавство. Загальне і теоретичне мовознавство. «Загальне мовознавство» як навчальна дисципліна. Предмет і завдання курсу «Загальне мовознавство». Зміст курсу «Загальне мовознавство». Місце мовознавства в системі наук. Мовознавство і суспільні науки (філософія, соціологія, історія, археологія, етнографія, літературознавство та ін.). Основні розділи мовознавства.

Тема 2. Структура мови. Системний характер мови. Система і структура мови. Парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні відношення між мовними одиницями. Поняття про яруси (рівні) мовної системи. Основні і проміжні яруси, їх одиниці. Взаємозв'язок структурних компонентів мови в межах кожного ярусу і всіх ярусів між собою. Теорія ізоморфізму і ієрархії рівнів мови. Система і норма.

Тема 3. Знакова природа мови. Поняття знака і знакової системи. Типологія знаків. Семіотика як наука, що вивчає знакові системи. Специфіка мовного знака. Своєрідність мови як знакової системи. Унілатеральна й білатеральна теорія мовного знака. Мова і несловесні форми спілкування. Поняття про паралінгвістику і паракінетику.

Тема 4. Проблема взаємозв'язку мови, мислення і свідомості. Мова і мислення. Три типи мислення (чуттєво-образне, технічне і поняттєве) і їх зв'язок з мовою. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення. Поняття про нейролінгвістику. Психолінгвістика як наука, що вивчає процеси сприйняття і формування (породження) мовлення. Внутрішнє мовлення і мислення. Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа. «Мовна картина світу» і її відношення до логічної моделі дійсності.

Тема 5. Мова і суспільство. Багатоаспектна природа мови. Своєрідність мови як суспільного явища. Суспільні функції мови. Соціальна зумовленість мовних явищ (мовленнєвої діяльності, мовної норми тощо). Соціальна диференціація мови, її основні форми. Соціолінгвістика. Основні поняття соціолінгвістики: мовна ситуація, мовна політика. Мова як найважливіша етнічна ознака. Мова і культура. Мовна поведінка. Етнолінгвістика. Інтерлінгвістика як особлива лінгвістична дисципліна, яка вивчає організацію колективної комунікації в багатомовному світі.

Тема 6. Мова і мовлення. Комунікативна лінгвістика. Сутність категорії комунікативної лінгвістики та її взаємозв'язки з іншими галузями знання. Складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування. Стилль спілкування. Мовна особистість у

комунікації. Усне й писемне спілкування. Функціональний стиль мовлення. Регістр як категорія комунікації. Аспекти мовного коду в міжкультурній комунікації. Національно-культурна специфіка мовленнєвого етикету. Комунікативні табу. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.

Тема 7. *Мова як явище, що історично розвивається.* Розвиток мови і два аспекти лінгвістики: синхронія і діахронія. Зовнішні причини мовних змін: контактування мов, прогрес людського суспільства, культурно-історичний контекст. Внутрішні причини мовних змін (мовні антиномії). Найважливіші типи внутрішніх змін: пристосування мовного механізму до фізіологічних особливостей людського організму, удосконалення мовного механізму. Мовні контакти, їхні наслідки. Субстрат, суперстрат, адстрат.

Тема 8. *Методологія мовознавства.* Поняття про методи наукового дослідження мови. Співвідношення понять «метод», «методика», «прийом». Описовий метод, його суть, цілі і завдання. Два прийоми описового методу: внутрішньої і зовнішньої інтерпретації. Порівняльно-історичний і історико-порівняльний методи (прийоми зовнішньої і внутрішньої реконструкції). Методика відносної хронології і глотохронології. Прийоми і принципи етимологічного аналізу. Зіставний метод. Типологічна класифікація мов. Структурний метод: дистрибутивний аналіз; методика безпосередніх складників; трансформаційна методика; компонентний аналіз. Метод лінгвогеографії. Методи і прийоми породжувальної (генеративної) граматики. Психолінгвістичні методи. Застосування математичних методів у мовознавстві.

Модуль 2. Історія лінгвістичних учень.

Тема 9. *Історія лінгвістичної думки в стародавні часи.* Початкові уявлення про мову. Мовознавство в Давній Індії. Античне мовознавство, його значення для подальшого розвитку науки про мову. Арабська наука про мову. Давньокитайське мовознавство.

Тема 10. *Європейське мовознавство XI – XVIII ст.* Стан мовознавства в Європі епохи Середньовіччя. Європейське мовознавство епохи Відродження. Європейське мовознавство XVII – XVIII ст. «Всезагальна раціональна граMATика» А. Арно і К. Лансло. Українське мовознавство XI–XIII ст.

Тема 11. *Зародження порівняльно-історичного мовознавства.* Проблема методу мовознавства і питання періодизації порівняльно-історичного мовознавства. Передвісники порівняльно-історичного мовознавства. Основоположники нового напрямку мовознавства XIX ст. Філософія мови Вільгельма фон Гумбольдта.

Тема 12. *Основні напрями в мовознавстві другої половини XIX ст.* Натуралістичний (біологічний) напрям у порівняльно-історичному мовознавстві. Психологічний напрям. Г.Штейнталь як один із засновників лінгвістичного психологізму. Лінгвістично-філософські погляди О. Потебні. Молодограматизм.

Тема 13. *Розвиток мовознавства кінця XIX – початку XX ст.* Історико-культурні течії в мовознавстві (Школа «слів і речей», Школа естетичного ідеалізму, неолінгвістика). Я. Бодуен де Куртене. Соціологічний напрям. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра.

Тема 14. *Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.* Історичні й методологічні основи структуралізму. Празька лінгвістична школа. Копенгагенський структуралізм (гloseMATика). Американський структуралізм (дескриптивізм). Генеративізм. Європейське неогумбольдтіанство. Американське неогумбольдтіанство. Формування так званого радянського мовознавства, його філософське, наукове і практичне спрямування. Основні напрями сучасного мовознавства. Когнітивна лінгвістика. Функціональна лінгвістика. Лінгвістика тексту. Комунікативна лінгвістика Прикладна лінгвістика.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	п	с.р.		л	п	с.р.
1	2	3	4	7	8	9	10	13
1-й семестр				1-й семестр				
МОДУЛЬ 1. ТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА								
Тема 1. Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна.	6	2		4	8	2		6
Тема 2. Структура мови.	8	2	2	4	8		2	6
Тема 3. Знакова природа мови.	8	2	2	4	6			6
Тема 4. Проблема взаємозв'язку мови, мислення і свідомості.	8	2	2	4	6			6
Тема 5. Мова і суспільство.	6	2		4	6			6
Тема 6. Мова і мовлення. Комунікативна лінгвістика.	8	2	2	4	6			6
Тема 7. Мова як явище, що історично розвивається.	8	2	2	4	6			6
Тема 8. Методологія мовознавства.	10	2	2	6	10	2		8
Разом за модулем 1	62	16	12	34	56	4	2	50
МОДУЛЬ 2. ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ								
Тема 9. Історія лінгвістичної думки в стародавні часи.	7	2		5	7			7
Тема 10. Європейське мовознавство XI – XVIII ст.	7	2		5	7			7
Тема 11. Зародження порівняльно-історичного мовознавства.	9	2	2	5	9	2		7
Тема 12. Основні напрями в мовознавстві другої половини XIX ст.	10	2	2	6	10		2	8
Тема 13. Розвиток мовознавства кінця XIX – початку XX ст.	14	2	2	10	17	2		15
Тема 14. Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.	11	2	2	7	14		2	12
Разом за модулем 2	58	12	8	38	74	4	4	56
Усього годин	120	28	20	72	120	8	6	106

6.3. Темі практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна форма	Кількість годин заочна форма
1.	Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна.	-	-
2.	Структура мови.	2	2
3.	Знакова природа мови.	2	-
4.	Проблема взаємозв'язку мови, мислення і свідомості.	2	-
5.	Мова і суспільство.	-	-
6.	Мова і мовлення. Комунікативна лінгвістика.	2	-
7.	Мова як явище, що історично розвивається.	2	-
8.	Методологія мовознавства.	2	-
9.	Історія лінгвістичної думки в стародавні часи.	-	-

10.	Європейське мовознавство XI – XVIII ст.	-	-
11.	Зародження порівняльно-історичного мовознавства.	2	-
12.	Основні напрями в мовознавстві другої половини XIX ст.	2	2
13.	Розвиток мовознавства кінця XIX – початку XX ст.	2	-
14.	Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.	2	2
	Разом	20	6

6.4. Самостійна робота

Самостійна робота студентів передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, вивчення окремих тем, питань, що не були розглянуті в курсі лекцій, конспектування наукової й навчальної літератури, опрацювання першоджерел. Ефективність самостійної роботи студента викладач виявляє під час тематичного опитування на практичних заняттях, перевірки конспектів тощо та відображає в загальній оцінці за тему і модуль.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна форма	Кількість годин заочна форма
1.	Мовознавство як наука. Загальне мовознавство як навчальна дисципліна.	4	6
2.	Структура мови.	4	6
3.	Знакова природа мови.	4	6
4.	Проблема взаємозв'язку мови, мислення і свідомості.	4	6
5.	Мова і суспільство.	4	6
6.	Мова і мовлення. Комуникативна лінгвістика.	4	6
7.	Мова як явище, що історично розвивається.	4	6
8.	Методологія мовознавства.	6	8
9.	Історія лінгвістичної думки в стародавні часи.	5	7
10.	Європейське мовознавство XI – XVIII ст.	5	7
11.	Зародження порівняльно-історичного мовознавства.	5	7
12.	Основні напрями в мовознавстві другої половини XIX ст.	6	8
13.	Розвиток мовознавства кінця XIX – початку XX ст.	10	15
14.	Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.	7	12
	Разом	72	106

6.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання призначені для відпрацювання пропущених занять через хворобу студента або іншу поважну причину, а також мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які студенти здобувають у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці, формування сталих навичок дослідницької роботи як невід'ємної фахової риси фахівця-філолога.

1. Виконання завдань за матеріалами методичних розробок.
2. Реферування й анотування наукових статей.
3. Написання рефератів / створення презентацій (відповідно до тем лінгвістичних повідомлень).

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Технічні засоби: офісні додатки, електронне навчання в середовищі Moodle, сайт електронного навчання УжНУ (<https://e-learn.uzhnu.edu.ua/>), Google Meet.

Обладнання: персональний комп'ютер, мультимедійний проектор, інтерактивна дошка.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Загальне мовознавство: навчально-методичний посібник для самостійної роботи для студентів 1 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта» предметної спеціальності «Українська мова і література» освітньої програми «Українська мова і література» / Уклад. В.Ф. Баньої. Ужгород: Рік-У, 2022. 72 с.
2. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 288 с.
3. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник / Укладач Т.О. Лелека (2-ге видання доповнене та перероблене). Кропивницький, 2022. 198 с.
4. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. 380 с.
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.
6. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник. Київ: АТ «ОКО», 1996. 416 с.
7. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. 324 с.

Додаткова література

8. Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство: (зб. наук. пр. до 90-річчя з дня народж.) / [редкол.: О.Б. Ткаченко (голова), С.С. Єрмоленко, Г.В. Зимовець]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 278 с.
9. Андрейчук Н. Роль контрастивної лінгвістики в розвитку теорії моделювання мови та створенні моделей мовного опису. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. Вип. 5. С. 213–219.
10. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології: навч. посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2006. 248 с.
11. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник. Київ: Академія, 2011. 304 с.
12. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 278 с.
13. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. *Мовознавство*. 2009. 1. С. 29–37.
14. Бацевич Ф.С. Природність спілкування як лінгвопрагматична категорія. *Мовознавство*. 2011. №1. С. 3–12.
15. Бережняк В.М. Загальне мовознавство: хрестоматія; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2011. 361 с.
16. Гавришак І.І., Проців О.Я. Лінгвофілософська система Вільгельма фон Гумбольдта: історико-біографічний аспект. *Медична освіта*. 2019. №4. С. 127–133.
17. Гайдаєнко І.В. Дистрибутивний аналіз як метод дескриптивної лінгвістики. *Зб. наук. праць «Південний архів». Філологічні науки*. Вип. XXI. Херсон. ХДУ, 2003. С. 130–133.
18. Галинська О.М. Ключові етноконцепти крізь призму лінгвокультур (на матеріалі української та англійської народної фразеології). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70). № 4. Ч. 3. 2020. С. 99–105.
19. Глущенко В.А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. №6. С. 32–44.
20. Жлуктенко Ю.О., Бублик В.Н. Контрастивна лінгвістика. проблеми і перспективи. *Історія українського мовознавства (друга половина ХХ ст.): Хрестоматія / упорядник В.В. Денисюк*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. С. 239–253.
21. Загнітко А.П. Історія українського мовознавства в особах: наук.-навч. посібник. Донецьк: ДонНУ, 2006. Ч. 1. 184 с.
22. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Том 1, 402 с.; Том 2, 350 с.; Том 3, 402 с.; Том 4, 388 с.
23. Загнітко А.П. Теорії сучасних лінгвістичних вчень: навчальний посібник. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. 528 с.
24. Історія українського мовознавства (друга половина ХХ ст.): Хрестоматія / упорядник В.В. Денисюк. Умань: ВПЦ «Візаві», 2016. 266 с.
25. Кириченко Г.С. Нариси загального мовознавства: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ: Миколаївський держ. ун-т ім. В.О.Сухомлинського, Національний ун-т

- кораблебудування ім. адмірала Макарова, 2008. Ч. 1: Мова, її будова та функції в суспільстві. 2008. 168 с.
26. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність: (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
  27. Ковальчук О.П. Теоретичне підґрунтя реалізації зіставного аналізу для дослідження епонімів сучасних англійської та української мов. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 39, том 2. С.104–106.
  28. Левицький А.Е. Українська зіставна лексикологія початку ХХІ століття: перспективні напрями. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (27). 2006. С. 35–39.
  29. Лучик А.А. Українське зіставне мовознавство: стан і перспективи. *Мовознавство*, 2014, № 6. С. 31–39.
  30. Мельничук О.С. Методологічні пошуки в нових підходах до висвітлення мови. *Мовознавство*. 1991. № 3.
  31. Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 3–19.
  32. Мельничук О.С. Сучасні проблеми розвитку і взаємодії мов світу. *Мовознавство*. 1970. №3.
  33. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в 14–17 ст.: монографія/ відп. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наук. думка, 1985. 224 с.
  34. Просяник О. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: Монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. 276 с.
  35. Русанівський В.М. Методологія, теорія і часткові методи лінгвістичних досліджень. *Мовознавство*. 1975. № 2. С. 3–11.
  36. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.
  37. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К., 2008. 712 с.

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. «Мовознавство» науково-теоретичний журнал Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні. Режим доступу: <http://www.movoznavstvo.org.ua/>
2. Наукова електронна бібліотека Національної бібліотеки ім. В. Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>
3. Сайт Львівської ННБУ ім. В. Стефаника: <http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F>

Покликання на джерела, подані в посібнику для реферування чи анотування¹

1. Бодуен де Куртене Ян / Ганна Дидик-Меуш, Андрій Фелонюк. *Наукове товариство імені Шевченка*: енциклопедія [онлайн]. Київ, Львів: НТШ, Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2015. Режим доступу: <https://encyclopedia.com.ua/entry-364>
2. Валюх З. О. Системно-парадигматичні відношення на морфологічному, словотвірному і синтаксичному рівнях. *Проблеми зіставної семантики*. 2011. Вип. 10(1). С. 138–145. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10\(1\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10(1)_26)
3. Гавришак І.І., Проців О.Я. Лінгвофілософська система Вільгельма фон Гумбольдта: історико-біографічний аспект. *Медична освіта*. 2019. №4. С. 127–133. Режим доступу: http://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/med_osvita/article/view/10871/10386
4. Джунусалієва Г.Д., Ковальська Н.А. Комунікативні девіації в контексті теорії мовної комунікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2011. Вип. 6. С. 68–71. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_9_2011_6_18.
5. Кришко А.Ю., Бріт Н.М. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767– 1835) на мовну освіту в Україні ХІХ – початку ХХ століття: монографія. Умань: ФПО Жовтий О.О., 2015. 179 с. Режим доступу: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4075/1/mon_.pdf

¹ Перейти на потрібну сторінку можна також шляхом сканування QR-кодів, поданих у структурі проблемних завдань.

6. Мартенко О.Л., Павлишин О.В. Взаємозв'язок мислення, свідомості та мови в концепціях античних мислителів. *Юридична психологія*. № 2(25), 2019. С. 31–38. Режим доступу: <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1118/1123>
7. Олійник В. Олександр Потебня як видатний мовознавець і неперевершений фахівець у галузі історії семантики, етимології, діалектології: сучасна оцінка. *Філологічний дискурс: Зб. наук. праць*. 2015. Вип. 2. С. 113–116. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/178529>
8. Панасюк Л.В. Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. *Гілея: науковий вісник* (44). 2010. С. 583–586. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2099/1/Panasyk_Duglisia_do%20analizy%20kategorij.pdf
9. Рускуліс Л.В. Лінгвофілософські погляди Вільгельма фон Гумбольдта у системі теоретико-методичної підготовки вчителя української мови. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 186–190. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_016_2013_20_48
10. Святченко В.В. Системні властивості мови в студіях А. Шлейхера. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2016. № 23. С. 99–106. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2016_23_12
11. Селіванова О.О. Проблема класифікації методів лінгвістики. *Методи лінгвістичних досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Слов'янськ: СДПУ, 2010. С. 180–186. Режим доступу: https://ddpu.edu.ua/images/naukvid/gsf_conf/conf2010.pdf
12. Сидоренко С.І., Довбня Т. Формування піджинів та креолів як соціолінгвістичний процес. *Наукові записки*. Випуск 75 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. С. 250–252. Режим доступу: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/12785/1/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B6%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D1%8F%D0%BA%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81.pdf>
13. Солдатова Л. Поняття «мова» у дослідженнях представників Празького лінгвістичного гуртка. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / гол. ред. Є.Б. Барань. Вінниця: ТОВ «фірма Планер», 2020. Вип. 31. С.33–45. Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35251/1/L_Soldatova_NZVDPU_2020_FPMV.pdf
14. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. с.324. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Sosiyur_Ferdynan_de/Kurs_zahalnoi_linhvistyky.pdf
15. Франчук В.Ю. Олександр Опанасович Потебня. Сторінки життя і наукової діяльності. Київ: Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. 375 с. Режим доступу: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-13-5/svit-2008-13-5-83-franchuk.pdf>
16. Чемоніна Л.В. Технологія нейролінгвістичного програмування як засіб формування компетентностей молодших школярів на уроках літературного читання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019 р., № 62, Т. 1. С.138–142. Режим доступу: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_1/30.pdf

МОДУЛЬ 1. ТЕОРІЯ МОВОЗНАВСТВА

Практичне заняття 1. Структура мови

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Системний характер мови. Система і структура мови.
2. Поняття про яруси (рівні) мовної системи. Основні і проміжні яруси, їх одиниці. Взаємозв'язок структурних компонентів мови в межах кожного ярусу і всіх ярусів між собою.
3. Парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні відношення між мовними одиницями.
4. Теорія ізоморфізму та ієрархії рівнів мови.
5. Система і норма.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чому мова має системний характер? Як співвідноситься поняття системи і структури? 2. На чому ґрунтується системність мови? Які відношення існують між мовними одиницями? 3. Яка відмінність між основними і проміжними рівнями мови? 4. Що таке ізоморфізм? 5. У чому полягає теорія ієрархії мовних рівнів? 6. Яка основа концепції гіпотези лінгвістичної відносності? 7. На що вказують парадигматичні і синтагматичні зв'язки? 8. Чи можна навести докази ізоморфічності будови мовних одиниць різних рівнів?

2. Виконайте проблемні завдання:

- а) розмежуйте поняття «система мови» і «структура мови», проілюструйте;
- б) розкрийте сутність парадигматичних відношень у мові (з прикладами);
- в) доведіть на конкретних прикладах, що мова – це система з усіма властивими рисами;

г) розкрийте сутність парадигматичних та синтагматичних відношень у мові на лексичному рівні (наведіть приклади з різних мов);

г) поясніть (з прикладами) сутність парадигматичних і синтагматичних відношень у мові на фонетичному рівні.

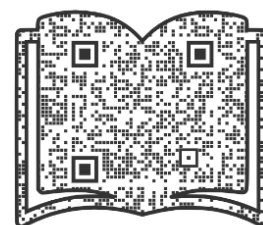
3. Прореферуйте статтю Валюх З.О.

«Системно-парадигматичні відношення на морфологічному, словотвірному та синтаксичному рівнях: зіставний аспект» (скануйте QR-код для переходу на сторінку).

Зробіть самостійні висновки про те, чи може проаналізований матеріал засвідчувати явище ізоморфізму між трьома типами парадигм (ці парадигми становлять своєрідні схеми породження вторинних одиниць з однієї вихідної одиниці). Якій парадигмі властива нестандартність компонентів і менша регулярність? Яких висновків авторка дійшла щодо відмінностей між словотвірною і синтаксичною дериваційною парадигмами?

4. Окресліть особливості вживання в «Курсі загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра термінів система мови (сс. 19, 36, 95–97, 144, 168), механізм мови (сс. 162–166). Які можна зробити висновки щодо поглядів ученого на мову як системне утворення?

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 54–60.
2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
3. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 204–209, 213–216.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 207–219.
5. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник. Київ: “ОКО”, 1996. С. 56–218.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 19, 36, 95–97, 144, 168, 162–166.

Практичне заняття 2. Знакова природа мови

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Поняття знака і знакової системи. Типологія знаків.
2. Семіотика як наука, що вивчає знакові системи.
3. Специфіка мовного знака. Своєрідність мови як знакової системи.
4. Унілатеральна й білатеральна теорії мовного знака.
5. Мова і несловесні форми спілкування. Поняття про паралінгвістику і паракінесику.

Завдання для самостійної роботи

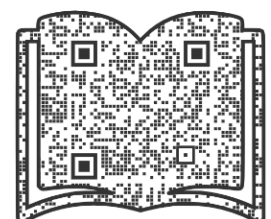
1. Дайте відповіді на запитання:

1. Які основні властивості знака? Які визначальні характеристики мовного знака?
2. Як називається наука, що вивчає структуру та функціонування різних знакових систем?
3. Що таке лінгвосеміотика, який зв'язок вона має з іншими науками? Хто є основоположником лінгвосеміотики?
4. Які ви знаєте класифікаційні принципи виокремлення типів знаків?
5. Яка своєрідність мови як знакової системи.
6. Чи всі мовні одиниці можна вважати знаками? Окресліть різні погляди на цю проблему.
7. У чому полягає асиметрія мовного знака?
8. Чи є подібність паралінгвістики й паракінесики?
9. Які ви знаєте приклади використання в комунікації невербальних знаків?

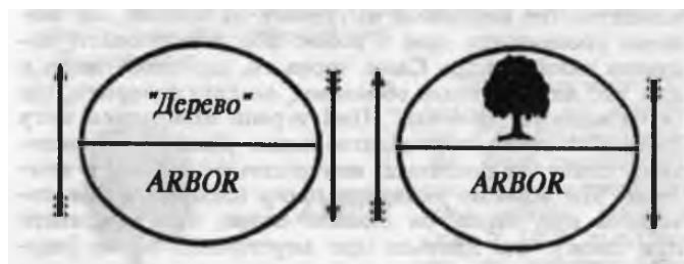
2. Виконайте проблемні завдання:

- а) назвіть 2-3 ознаки мови як знакової системи, поясніть їх на конкретних прикладах;
- б) наведіть 2-3 приклади немовних знаків, обґрунтуйте, які спільні ознаки вони мають з конкретними мовними знаками;
- в) розкрийте специфіку мовних одиниць як мовних знаків,
- г) обґрунтуйте, чому мову вважають універсальною знаковою системою.

3. Опрацюйте розділи I (Природа лінгвістичного знака) і II (Незмінність та мінливість мовного знака) частини першої «Загальні принципи» «Курсу загальної лінгвістики»

Ф. де Сосюра (сс. 86–101). Дайте відповіді на запитання: 1) Що таке сигніфікат і сигніфікант? 2) У чому полягає психічний характер акустичних образів? 3) Як автор обґрунтовує довільність знака? 4) Чи ототожнює Ф. де Сосюр лінгвістичний і графічний знак? 5) Чи є «опір колективної інертності всякому оновленню мови» частиною природи мовного знака? 6) Яку ідею Ф. де Сосюр намагався представити схематично на поданих зображеннях? Подайте обґрунтування автора.

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 30–31.
2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 355–403.
5. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник. Київ: “ОКО”, 1996. С. 26–55.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 86–101.

Практичне заняття 3. Проблема взаємозв'язку мови, мислення і свідомості

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Мова і мислення. Три типи мислення (чуттєво-образне, технічне і поняттєве) і їх зв'язок з мовою.
2. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення. Поняття про нейролінгвістику.
3. Психолінгвістика як наука, що вивчає процеси сприйняття і формування (породження) мовлення.
4. Внутрішнє мовлення і мислення.

5. Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа.
6. «Мовна картина світу» і логічна модель дійсності.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи дають однозначну відповідь щодо питання співвідношення мови та мислення основні погляди вчених? 2. Чи впливає мова на свідомість та мислення? 3. Чи тотожні мова і мислення; мова, мислення і свідомість? 4. Чи тотожні внутрішнє мовлення і мислення? 5. Що означає «розуміти мову як практичну свідомість»? 6. Які передумови виникнення людської мови визначають науковці? Чи існує однозначна відповідь на це питання? 7. Яка основа концепції гіпотези лінгвістичної відносності? 8. Які теорії підтверджують наявність у людини позамовних форм мислення? 9. Чи має людське мислення інтернаціональний характер?

2. Виконайте проблемні завдання:

а) поясніть, чому питання співвідношення мови, мислення, свідомості є одним із найскладніших у світі;

б) наведіть приклади виявлення національної специфіки мислення на лексичному і фразеологічному рівнях, обґрунтуйте;

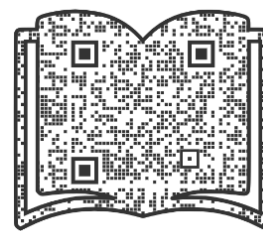
в) обґрунтуйте, чому не збігаються за змістом співвідносні багатозначні слова в різних мовах світу;

г) поясніть, чи співвідносні поняття «внутрішнє мовлення» і «дитяче мовлення».

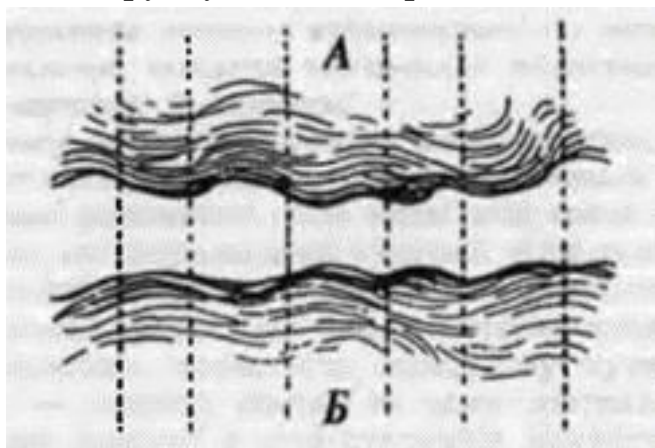
3. Прореферуйте статтю Мартенка О.Л., Павлишина О.В. «Взаємозв'язок мислення, свідомості та мови в концепціях античних мислителів» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Окресліть процес історичного розвитку античних уявлень про взаємозв'язок мислення, розуму, свідомості, мови, зробіть висновки, чи були уявлення про мислення, розум, свідомість і мову, відображені в найбільш відомих філософських концепціях мислителів епохи Античності, визначальними для наступних поколінь дослідників цієї проблематики?

4. Опрацюйте § 1 (Мова як думка, організована в звуковій матерії) розділу IV (Мовна вартість) частини другої «Синхронічна лінгвістика» «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра (сс. 142–144). Дайте відповіді на запитання:

1) З якою метою автор наводить приклад з аркушем паперу? 2) Як визначає роль мови стосовно думки Ф. де Сосюр? 3) Що позначають А і Б на рисунку? Подайте обґрунтування автора.

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 29–30.
2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 183–193.
5. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник. Київ: “ОКО”, 1996. С. 219–255.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 142–144.

Практичне заняття 4. *Мова і мовлення. Комунікативна лінгвістика*

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Сутність категорії комунікативної лінгвістики та її взаємозв’язок з іншими галузями знання.
2. Складові комунікації, пов’язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування.

3. Стиль спілкування. Мовна особистість у комунікації.
4. Регістр як категорія комунікації.
5. Аспекти мовного коду в міжкультурній комунікації. Комунікативні табу.
6. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи дають однозначну відповідь щодо питання співвідношення мови та мовлення вчені? 2. Чи можна ототожнювати мову і мовлення? 3. Які аспекти мови окреслив Л. Щерба? 4. Як можна проілюструвати такі опозиційні ознаки мови і мовлення: *загальне явище – конкретне явище, стабільне явище – динамічне явище, ідеальне явище – матеріальне явище*? 5. Об'єктом вивчення яких сучасних мовознавчих дисциплін є мовлення? 6. Що таке мовленнєва девіація? 7. Чи відомі вам випадки успішного застосування технологій НЛП?

2. Виконайте проблемні завдання:

а) чи можна дати відповідь на запитання «Що виникло раніше – мова чи мовлення»? Відповідь обґрунтуйте;

б) поясніть на конкретних прикладах, чому мова характеризується нехронотопністю і скінченністю, а мовлення – хронотопністю і нескінченністю;

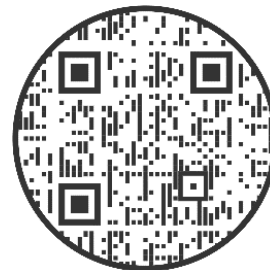
в) обґрунтуйте, чому на сучасному етапі мовлення стало об'єктом вивчення багатьох сучасних мовознавчих дисциплін; більш детально поясніть на прикладі конкретного напрямку.

3. Прореферуйте статтю Чемоніної Л.В. «Технологія нейролінгвістичного програмування як засіб формування компетентностей молодших школярів на уроках літературного читання» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Які методи технології нейролінгвістичного програмування, що дають змогу сформувати у молодших школярів інформаційну та комунікативну компетентності, авторка визначає як

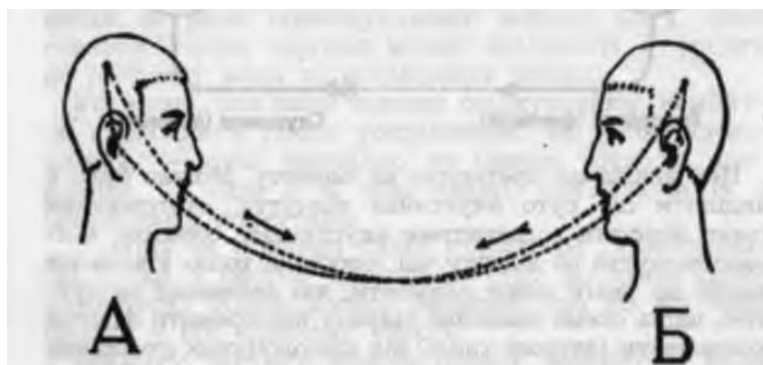
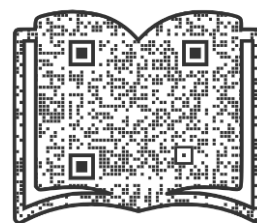

пріоритетні? Чи можуть, на вашу думку, аналізовані методи технології НЛП бути успішними для формування необхідних компетентностей старших школярів на уроках української мови та літератури?

4. Прореферуйте статтю Джунусалієвої Г.Д., Ковальської Н.А. «Комунікативні девіації в контексті теорії мовної комунікації» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Назвіть причини мовних девіацій, поясніть, що таке «негармонійне спілкування»? Яких висновків доходять автори?

5. Опрацюйте §§ 1 «Мова та її визначення», 2 «Місце мови серед явищ мовної діяльності», 3 «Місце мови серед явищ людського життя. Семасіологія» розділу III «Предмет мовознавства», розділ IV «Лінгвістика мови та лінгвістика мовлення» «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра (сс. 18–33). Дайте відповіді на запитання: 1) Які аргументи наводить автор, коли стверджує, що мовне явище завжди має дві сторони, взаємно відповідні та одна без одної не дійсні? 2) На які частини ділить мовний акт Ф. де Сосюр? 3) Які ознаки мови і мовлення наводить автор? Чи відповідають вони сучасним уявленням про співвідношення мови і мовлення? 4) Що репрезентує подана в Курсі формула $1 + 1 + 1 + 1 + \dots = I$ (колективний вірєць)? 5) Що ілюструє подане зображення? Подайте обґрунтування автора.

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 24–26.

2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
3. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 294–301.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 194–206.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 18–33.

Практичне заняття 5. Мова як явище, що історично розвивається

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Розвиток мови і два аспекти лінгвістики: синхронія і діяхронія. Зовнішні причини мовних змін: контактування мов, прогрес людського суспільства, культурно-історичний контекст.
2. Внутрішні причини мовних змін (мовні антиномії).
3. Найважливіші типи внутрішніх змін: пристосування мовного механізму до фізіологічних особливостей людського організму, удосконалення мовного механізму.
4. Мовні контакти, їхні наслідки. Субстрат, суперстрат, адстрат.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи все в мові зумовлене соціальним чинником? Як у мові відображаються соціальні чинники?
2. Що таке синхронія і діяхронія? У чому виявляються статика і динаміка мови?
3. Що таке мовні антиномії?
4. Які є зовнішні причини мовних змін?
5. Які зміни в мові можуть бути спричинені контактуванням мов?
8. Що таке *внутрішні причини мовних змін*? У яких антиноміях і тенденціях мовного розвитку вони виявляються?
6. Які думки існують у мовознавстві щодо прогресу в розвитку мов?
7. Чи є двомовність і диглосія тотожними поняттями?
8. Які спільні ознаки піджинів та креольських мов? Які відмінні?

2. Виконайте проблемні завдання:

- а) порівняйте (з прикладами) поняття синхронії й діяхронії в мовознавстві;

б) окресліть зміни в мовній системі, які може зумовити контактування мов; наведіть приклади;

в) назвіть 2-3 внутрішні причини мовних змін, наведіть приклади, обґрунтуйте;

г) окресліть причини розвитку мови; обґрунтуйте, які, на вашу думку, зараз є більш визначальними;

ґ) обґрунтуйте, за яких умов суспільного і мовного розвитку виникає літературна мова;

д) поясніть на конкретних прикладах, як суспільно-історичні зміни впливають на розвиток мовної системи;

е) розкрийте специфіку зв'язків мови та історії на лексичному рівні.

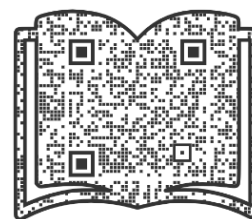
3. Прореферуйте статтю Сидоренка С., Довбні Т. «Формування піджинів та креолів як соціолінгвістичний процес» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Які основні теорії виникнення піджинів та креольських мов наводять автори? Яких висновків доходять?

4. Прореферуйте статтю Панасюк Л.В. «Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Чи розмежовує автор поняття диглосії і білінгвізму? У чому полягають сучасні підходи до розуміння феномену двомовності / багатомовності, явища диглосії?

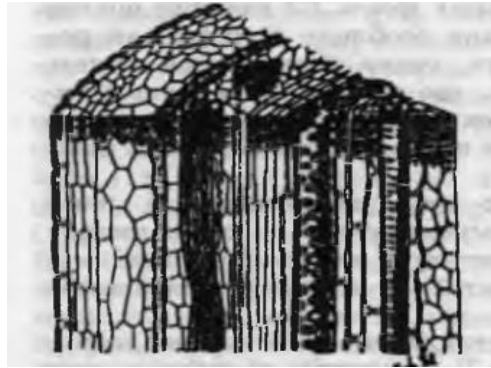

5. Опрацюйте Розділ III «Статична лінгвістика та еволюційна лінгвістика» Частина першої «Загальні принципи», Частина третю «Діахронічна лінгвістика» з «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра (сс. 102–127, 177–239). Дайте відповіді на

запитання: 1) На яких прикладах учений ілюструє внутрішню двоїстість лінгвістики? 2) Що таке панхронічна точка зору? 3) Яке явище репрезентують детально проаналізовані в «Курсі» фонетичні

зміни, чергування і факти аналогій, народна етимологія та аглютинація? 4) Які причини фонетичних змін визначає автор? 5) Ф. де Сосюр зазначив: «Будь-який факт аналогії — це подія, у якій беруть участь три особи: ...» (с. 205). Завершіть думку, обґрунтуйте, проілюструйте на прикладах. 6) Яке явище Ф. де Сосюр ілюструє на зображенні? Подайте авторське обґрунтування.

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С.39–53.
2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 333–354.
5. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник. Київ: “ОКО”, 1996. С. 320–392.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 102–127, 177–239.

Практичне заняття 6. *Методологія мовознавства*

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Поняття про методи наукового дослідження мови. Співвідношення понять *метод*, *методика*, *прийом*.
2. Описовий метод, його суть, мета і завдання. Два прийоми описового методу: внутрішньої і зовнішньої інтерпретації.
3. Порівняльно-історичний та історико-порівняльний методи (прийоми зовнішньої і внутрішньої реконструкції). Методика відносної хронології і глотохронології.
4. Прийоми і принципи етимологічного аналізу.
5. Зіставний метод. Типологічна класифікація мов.

6. Структурний метод: дистрибутивний аналіз; методика безпосередніх складників; трансформаційна методика; компонентний аналіз.
7. Метод лінгвогеографії.
8. Методи і прийоми породжувальної (генеративної) граматики.
9. Психолінгвістичні методи.
10. Застосування математичних методів у мовознавстві.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи варто розрізняти поняття *метод*, *методологія*, *прийом*? 2. Якою є структура методу? 3. Як співвідноситься описовий метод із категоризацією? 4. До якого методу варто зарахувати дистрибутивний аналіз? 5. Представники якої лінгвістичної парадигми сформулювали принципи дистрибутивного аналізу? 6. Хто запровадив метод за безпосередніми складниками? 7. Яку з підсистем мови найдоцільніше досліджувати за допомогою аналізу за безпосередніми складниками? 8. Який основний принцип трансформаційного аналізу? 9. Яку з підсистем мови найдоцільніше досліджувати за допомогою трансформаційного аналізу? 10. Хто з мовознавців започаткував компонентний аналіз? 11. Яку з підсистем мови найдоцільніше досліджувати за допомогою компонентного аналізу? 12. Які основні прийоми порівняльно-історичного методу? 13. У чому полягає відмінність між прийомами внутрішньої реконструкції та зовнішньої реконструкції? 14. У чому особливість історичного методу? 15. Хто вперше використав зіставний метод для дослідження мов? 16. На основі якої ознаки зіставний метод протиставляється порівняльно-історичному? 17. Які методи використовуються у соціолінгвістичних і психолінгвістичних дослідженнях? 18. Що таке *лінгвостатистика*, *стилоstatистика*?

2. Виконайте проблемні завдання:

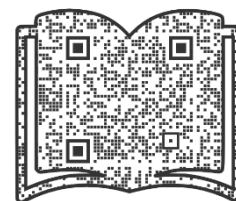
- а) розкрийте відмінності зіставного та історико-порівняльного методів;
- б) доведіть (з прикладами) доцільність застосування зіставного методу в лінгвістичних дослідженнях;

- в) поясніть (з прикладами), коли в лінгвістичному дослідженні доцільно застосовувати статистичні прийоми;
- г) розкрийте відмінності синхронних та діахронних методів.

3. Прореферуйте статтю Селіванової О.О. «Проблема класифікації методів лінгвістики» (сс. 180–186) (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Як авторка кваліфікує метод? За якими принципами найчастіше здійснюється диференціація методів? Які принципи диференціації лінгвістичних методів є визначальними в сучасних працях? Які закономірності встановила авторка, аналізуючи різноманітні типології методів лінгвістики? Які методи і методики сучасної лінгвістики авторка вважає комплексними? Чи пропонує власну класифікацію методів?

4. Окресліть особливості вживання в «Курсі загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра таких термінів, як *метод порівняльний* (сс. 12–15), *метод порівняльний лінгвістики зовнішньої та внутрішньої* (с. 36), *метод порівняльний лінгвістики синхронічної та діахронічної* (с. 115–116), *метод порівняльний проспективний та ретроспективний* (с. 266–269). Для дослідження яких явищ ці методи використовуються?

Рекомендована література

1. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 13–21.
2. Загальне мовознавство. Навчально-методичний посібник для студентів факультету іноземних мов /Уклад. Лелека Т.О. Кропивницький, 2021. 120 с.
3. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 311–370.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 355–404.
6. Сосюр, Фердінан де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 12–15, 36, 115–116, 266–269.

Перелік тем презентацій / рефератів

1. Диференціація та інтеграція – основні процеси розвитку мови.
2. Статика і динаміка мови. Функціонування і розвиток мови.
3. Філософські основи мовознавства.
4. Синтаксична система мови. Парадигматичні й синтагматичні відношення.
5. Слов'янські мови як об'єкт порівняльно-історичного мовознавства.
6. Пошук універсалій у мовознавстві.
7. Методика генеративної граматики.
8. Основні опозиційні ознаки мови і мовлення.
9. Мовлення як об'єкт вивчення сучасних мовознавчих дисциплін.
10. Теорії знака. Мовні одиниці як знаки.
11. Невербальна семіотика.
12. Типологія мов Е. Сепіра.
13. Піджини, креольські і штучні мови.
14. Відкритість, динамічність і стійкість мовних систем.
15. Внутрішнє мовлення.
16. Аспект і метод.
17. Методика семантичного поля.
18. Пошук універсалій у мовознавстві.
19. Методика математичної лінгвістики.
20. Дискурсивний аналіз.
21. Невербальні форми спілкування.
22. Звуковий символізм.
23. Критика теорії мовної відносності.
24. Мовна політика в Україні: діахронний аспект.
25. Білінгвізм: соціальний, психічний, мовний аспекти.
26. Вплив соціального середовища на мовленнєву поведінку людини.
27. Кодування і декодування у процесі спілкування.
28. Аналіз за безпосередніми складниками.
29. Типологія. Характерологія.
30. Класифікація методів дослідження: проблемні питання.
31. Універсальний предметний код як основа інтернаціонального характеру людського мислення.
32. Невербальна семіотика.

Тестові завдання для тематичного оцінювання (орієнтовні)

1. *Теоретичне мовознавство вивчає*

- а) мовні закони, формулює лінгвістичні теорії;
- б) дисципліни прикладного характеру;
- в) окремі мови або групу споріднених мов.

2. *Мову можна досліджувати у двох часових планах –*

- а) парадигматично й синтагматично;
- б) індуктивно й дедуктивно;
- в) у синхронії й діахронії.

3. *Доведення спільності походження порівнюваних мов і дослідження їхнього історичного розвитку – мета*

- а) зіставного методу;
- б) порівняльно-історичного методу;
- в) типологічного методу.

4. *Мовлення – це*

- а) матеріалізація мови, конкретне втілення її одиниць, їхніх сполучень;
- б) спеціальна система звукових і графічних знаків та правил їхнього використання;
- в) основа процесу говоріння, сприймання й розуміння повідомлень.

5. *У котрому рядку подано неправильне твердження*

- а) мова – явище реальне, актуальне, конкретне, мовлення – потенційне, загальне, абстрактне;
- б) мова – сутність, форма, конструкт, мовлення – явище, субстанція, об'єкт, який можна спостерігати;
- в) мова – явище психічне, мовлення – психофізичне.

6. *Запропонував розрізняти в мовленнєвій діяльності мову як систему знаків, що зберігається в мозку людини, й мовлення – індивідуальне говоріння*

- а) Ф. де Сосюр;
- б) Г. Штейнталь;
- в) В. фон Гумбольдт.

7. Розмежовував три аспекти мови (мовленнєву діяльність, мовну систему й мовний матеріал)

- а) Р. Раск;
- б) Л. Щерба;
- в) Ф. де Сосюр.

8. Передбачає розроблення певних когнітивних стратегій, моделей, умінь і навичок ефективного спілкування, навичок вербального переконання мовців тощо

- а) нейролінгвістичне програмування;
- б) сугестивна лінгвістика;
- в) психолінгвістика.

9. Генеалогічна класифікація мов створена на основі

- а) структурного методу;
- б) зіставного методу;
- в) описового методу;
- г) порівняльно-історичного методу.

10. Мови, у яких у вираженні граматичних значень визначальну роль відіграє флексія, називаються

- а) кореневі;
- б) аглютинативні;
- в) інкорпоруючі;
- г) флективні.

11. Типологічне мовознавство вивчає

- а) структуру мов та їхнє походження;
- б) наявні генетичні зв'язки між мовами з метою створення типологічної класифікації мов;
- в) ступінь структурної близькості або розбіжності мов незалежно від наявності чи відсутності генетичних зв'язків між ними;

г) ступінь структурної близькості або розбіжності мов залежно від наявності чи відсутності генетичних зв'язків між ними.

12. *Генеалогічна класифікація базується на*

- а) порівняльно-історичному методі;
- б) зіставному методі;
- в) структурному методі;
- г) описовому методі.

13. *У котрому варіанті правильне твердження?*

- а) генеалогічна класифікація базується на зіставному методі;
- б) мета порівняльно-історичного методу полягає у встановленні спорідненості мов, їх спільного походження шляхом порівняння слів, звуків і граматичних форм;
- в) допомагає реконструювати слова і граматичні значення в мові-предку структурний метод;
- г) встановлює закономірності у зміні слів, звуків і граматичних форм після розходження мов зіставний метод.

14. *Пізнавальна функція мови полягає у тому, що*

- а) люди, спілкуючись між собою, обмінюються думками, передають їх одне одному, виражають бажання, прагнення, почуття;
- б) мова надає можливість розкрити світ інтелекту, почуттів та емоцій людини для інших людей, вплинути на них силою своїх переконань чи почуттів;
- в) мова допомагає встановлювати контакт;
- г) у мові відображаються і зберігаються знання й досвід, набуті людством.

15. *Метод мовознавства, який вивчає історично споріднені і не споріднені за своїм походженням мови, –*

- а) описовий;
- б) зіставний;
- в) структурний;
- д) порівняльно-історичний.

16. *Метод мовознавства, який дає точний опис одиниць окремої мови, пояснює особливості їхнього уживання, –*

- а) описовий;
- б) зіставний;
- в) структурний;
- г) статистичний.

17. *Парадигматичний зв'язок мовних рівнів – це*

- а) об'єднання мовних одиниць одного рівня і категорій мови у процесі функціонування;
- б) об'єднання структурних мовних одиниць у групи, розряди на основі протиставлення;
- в) об'єднання між однорідними мовними елементами, їх залежності між собою як вищого і нижчого, як загального і часткового.

18. *Загальнонаукові методи не подано в рядку:*

- а) синхронія та діахронія;
- б) аналіз та синтез;
- в) дедукція та індукція.

19. *Мовлення – явище*

- а) відносно стабільне;
- б) інваріантне;
- в) лінійне.

20. *Трансформаційний аналіз – складник методу*

- а) структурного;
- б) описового;
- в) зіставного.

21. *У котрому рядку подано неправильне твердження?*

- а) мислення – найвища форма відображення у психіці людини предметів і явищ навколишнього світу та їх зв'язків у виглядів понять, суджень, умовиводів теорій тощо;

- б) мислення – процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненням та опосередкованим відображенням дійсності;
- в) мислення є ядерною частиною свідомості, що сформувалося на її основі;
- г) мислення – сукупність усіх психічних процесів, які беруть участь в осмисленні людиною навколишнього світу та власного існування.

22. У котрому рядку подано правильне твердження?

- а) свідомість – найвища форма відображення у психіці людини предметів і явищ навколишнього світу та їх зв'язків у виглядів понять, суджень, умовиводів теорій тощо;
- б) свідомість – процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненням та опосередкованим відображенням дійсності;
- в) свідомість є ядерною частиною мислення, що сформувалося на його основі;
- г) свідомість – сукупність усіх психічних процесів, які беруть участь в осмисленні людиною навколишнього світу та власного існування.

23. У лівій півкулі мозку містяться мовні центри

- а) зони Брока і Верніке;
- б) зони Паніні і Вараручі;
- в) зони Поля і Карла;
- г) зони Сепіра і Піаже.

24. Зоною породження мовлення в мозку є

- а) центр Брока;
- б) центр Верніке;
- в) центр Паніні;
- г) центр Сепіра і Піаже.

25. Зоною сприймання (розуміння) мовлення в мозку є

- а) центр Брока;
- б) центр Верніке;
- в) центр Паніні;

г) центр Сепіра і Піаже.

26. *Знак*

- а) не піддається чуттєвому сприйманню;
- б) не пов'язаний з позначуванням предметом природним або причинним зв'язком;
- в) не здатний нести певну інформацію і використовуватися з комунікативною метою;
- г) отримує своє значення поза знаковою системою.

27. *Знак*

- а) не піддається чуттєвому сприйманню;
- б) пов'язаний з позначуванням предметом природним або причинним зв'язком;
- в) не здатний нести певну інформацію і використовуватися з комунікативною метою;
- г) отримує своє значення лише за умови входження до певної знакової системи.

28. *Знак*

- а) не піддається чуттєвому сприйманню;
- б) пов'язаний з позначуванням предметом природним або причинним зв'язком;
- в) не здатний нести певну інформацію і використовуватися з комунікативною метою;
- г) має план вираження і план змісту.

29. *Знак*

- а) піддається чуттєвому сприйманню, тобто є матеріальним;
- б) пов'язаний з позначуванням предметом природним або причинним зв'язком;
- в) не здатний нести певну інформацію і використовуватися з комунікативною метою;
- г) отримує своє значення поза межами певної знакової системи.

30. Класифікація знаків за типом відношень між матеріальною формою знака і позначуваним об'єктом НЕ передбачає виокремлення

- а) знаків-індексів;
- б) знаків-попереджень;
- в) знаків-копій;
- г) знаків-символів.

31. Класифікація знаків за типом відношень між матеріальною формою знака і позначуваним об'єктом НЕ передбачає виокремлення

- а) знаків-трансформів;
- б) знаків-сигналів;
- в) знаків-копій;
- г) знаків-символів.

32. Довільністю, лінійністю, змінністю характеризуються

- а) мова і мовлення;
- б) мовні знаки;
- в) функції мови;
- г) рівні мовної системи.

33. Основні рівні мови зазначено в рядку

- а) словотвірний, фразеологічний;
- б) морфонологічний, словотвірний;
- в) морфологічний, лексико-семантичний.

34. Проміжні рівні мови зазначено в кожному рядку, крім

- а) фразеологічний;
- б) словотвірний;
- в) лексико-семантичний.

35. Проміжні рівні мови зазначено в кожному рядку, крім

- а) фразеологічний;
- б) словотвірний;
- в) морфологічний.

Зразок модульної контрольної роботи № 1

1. **Поняття про рівні мовної системи. Основні і проміжні рівні, їхні одиниці.**
2. **Мовні контакти і їхні наслідки. Субстрат, суперстрат, адстрат.**
3. Доведіть (із прикладами) доцільність застосування зіставного методу в лінгвістичних дослідженнях.
4. Назвіть 2-3 ознаки мови як знакової системи, поясніть їх на конкретних прикладах.

5–24 Тестові завдання (виконуються на сайті електронного навчання УжНУ – <https://e-learn.uzhnu.edu.ua>; блок із 20 тестових завдань генерує система за допомогою функції «*Випадкове питання*»).

МОДУЛЬ 2. ІСТОРІЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ УЧЕНЬ

Практичне заняття 7. Зародження порівняльно-історичного мовознавства

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Проблема методу мовознавства і питання періодизації порівняльно-історичного мовознавства.
2. Передвісники порівняльно-історичного мовознавства.
3. Основоположники нового напрямку мовознавства XIX ст.
4. Філософія мови Вільгельма фон Гумбольдта.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Які основні передумови виникнення порівняльно-історичного мовознавства? 2. Хто є передвісниками порівняльно-історичного мовознавства? Хто основоположниками? 3. Які основні положення лінгвістичної концепції В. Фон Гумбольдта? 4. Яка роль санскриту у становленні індоєвропеїстики? 5. Яка роль німецьких мовознавців у становленні індоєвропеїстики? 6. Яка роль Я. Грімма в розвитку германістики? 7. Яка роль Ф. Боппа в розвитку германістики? 8. Яка роль В. фон Гумбольдта у становленні компаративізму?

2. Виконайте проблемні завдання:

а) обґрунтуйте, чому В. фон Гумбольдта вважають основоположником загального мовознавства;

б) розкрийте значення В. фон Гумбольдта для сучасного мовознавства;

в) назвіть положення вчення В. фон Гумбольдта, які знайшли свій розвиток у різних напрямках сучасної лінгвістики, обґрунтуйте;

г) окресліть значення лінгвофілософських поглядів Вільгельма фон Гумбольдта в системі теоретико-методичної підготовки вчителя української мови (виконати це завдання дозволить опрацювання статті: Рускуліс Л. Лінгвофілософські

погляди Вільгельма фон Гумбольдта у системі теоретико-методичної підготовки вчителя української мови. *Науковий часопис НПУ імені Н.П. Драгоманова*. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць / Ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). Випуск 20 (30). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Актуалітети філологічної освіти та науки. С. 184–188).

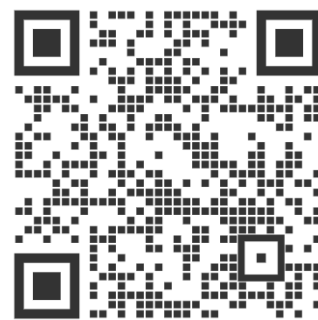
3. Укладіть хронологічну таблицю «Компаративістика XIX ст.»:

№ з/п	ІІІ представника	Роки життя	Основні праці	Основні ідеї

4. Прореферуйте статтю Гавришак І.І., Проців О.Я. «Лінгвофілософська система Вільгельма фон Гумбольдта: історико-біографічний аспект» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). З'ясуйте, яка подія «стала етапним фактом наукової біографії Гумбольдта, результатом особистого екзистенційного досвіду, свідомого цілеспрямованого накопичення фактів проявів національного духу різних європейських народів, включаючи повноцінні мови й діалекти, міфологічний національний пласт, традиції, культурні артефакти, фольклорні й авторські тексти різних епох»? Що дало змогу Вільгельму фон Гумбольдту сформулювати низку основоположних ідей стосовно діалектичного зв'язку мови і народу та нації, мови і мислення?

5. Аотуйте фрагмент (сс. 54–62, 2.4. Гумбольдтівська антропоцентрична концепція мови) монографії Кришко А.Ю., Бріт Н.М. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767– 1835) на мовну освіту в Україні XIX – початку XX століття (скануйте QR-код для переходу на сторінку). З'ясуйте, чому теорія

В. фон Гумбольдта, на думку науковців, спричиняє кардинальні зміни в мовознавчій науці? У яких працях викладено гумбольдтівську антропоцентричну концепцію мови? На ґрунті якої філософії з'являється основоположна для гумбольдтівської філософії думка про те, що мова є продуктом діяльності людини і водночас самою діяльністю?

Рекомендована література

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 65–101.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 39–50.
3. Кришко А.Ю., Бріт Н.М. Вплив ідей Вільгельма фон Гумбольдта (1767– 1835) на мовну освіту в Україні ХІХ – початку ХХ століття: монографія. Умань: ФПО Жовтий О.О., 2015. 179 с.

Практичне заняття 8. Основні напрями в мовознавстві другої половини ХІХ ст.

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Натуралістичний (біологічний) напрям у порівняльно-історичному мовознавстві.
2. Психологічний напрям. Г.Штейнталь як один із засновників лінгвістичного психологізму.
3. Лінгвістично-філософські погляди О. Потебні.
4. Молодограматизм.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чим зумовлене виникнення натуралістичного напрямку в мовознавстві? 2. Які основні ідеї натуралістичної теорії А. Шлейхера? Як її можна оцінити з позиції сучасності? 3. Які основні теоретичні положення психологізму? 4. Які основні положення вчення О. Потебні? 5. У чому полягають заслуги молодогограматизму? Які недоліки молодогограматичного напрямку? 6. Які особливості лінгвістичного вчення А. Шлейхера? 7. Яку роль для мовознавства має здобуток

Г. Штейнталя? 8. Хто є представниками молодогограматизму? 9. Які основні принципи молодогограматизму? 10. За що критикують молодогограматиків?

2. Виконайте проблемні завдання:

- а) назвіть переваги і недоліки психологізму, обґрунтуйте;
- б) розкрийте значення праць О. Потебні й Харківської лінгвістичної школи в історії вітчизняного та світового мовознавства;
- в) окресліть доробок А. Шлейхера, обґрунтуйте, що може запозичити сучасна лінгвістика з його учення;
- г) назвіть основні положення психологічної концепції в мовознавстві; з'ясуйте, що з психологізму успадковане психолінгвістикою;
- г) з'ясуйте, погляди яких вітчизняних мовознавців близькі до поглядів молодогограматиків; назвіть когось із українських лінгвістів-молодогограматиків;

3. Прореферуйте статтю Святченко В.В. «Системні властивості мови в студіях А. Шлейхера» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Які досягнення А. Шлейхера авторка аналізує у праці? Чому називає його «лінгвістом, який визначив шлях подальшого розвитку мовознавства»?

4. Опрацюйте статтю В. Франчук «Академік Олександр Потебня» (<https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-13-5/svit-2008-13-5-83-franchuk.pdf>), на основі проаналізованого матеріалу укладіть хронологічну таблицю:

Роки життя	Особливості діяльності	Основні праці	Основні ідеї

4. Прореферуйте статтю В. Олійник «Олександр Потебня як видатний мовознавець і неперевершений фахівець у галузі історії

семантики, етимології, діалектології: сучасна оцінка» (скануйте QR-код для переходу на сторінку). Які аспекти мовознавчої спадщини О. Потебні окреслено у статті? Що мала на увазі авторка, стверджуючи, що «учений був прихильником діалектичного способу мислення»? (с. 114).

Рекомендована література

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 102–118.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 51–69.
3. Супрун Л.В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 298–311.

Практичне заняття 9. *Розвиток мовознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст.*

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Історико-культурні течії в мовознавстві (Школа «слів і речей», Школа естетичного ідеалізму, неолінгвістика).
2. Я. Бодуен де Куртене.
3. Соціологічний напрям. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Які основні положення Школи «слів і речей» Г. Шугардта?
2. У чому полягає сутність учення Школи естетичного ідеалізму?
3. Які визначальні риси характеризують неолінгвістику?
4. Хто основоположник Школи естетичного ідеалізму?
5. Чи визнавали неолінгвісти поняття прабатьківщини мов?
6. Хто є основоположником соціолінгвістики у Європі?
7. Які є школи соціолінгвістики у Європі?
8. Чи є двомовність і диглосія тотожними поняттями?
9. У чому полягає суть концепції Ф. де Соссюра другого періоду його творчості?
10. Які наукові відкриття характеризують творчість І. Бодуена де Куртене?

2. Виконайте проблемні завдання:

а) з'ясуйте, чим збагатила неолінгвістика європейське мовознавство;

б) обґрунтуйте, у чому виявляється відмінність соціологізму й соціолінгвістики;

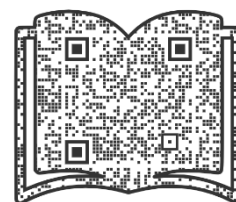
в) визначте роль спадщини Ф. де Сосюра у європейському мовознавстві;

г) визначте спільне й відмінне в мовознавчих концепціях школи «слів і речей», школи естетичного ідеалізму й неолінгвістики;

г) визначте, у чому полягає новизна теорії Ф. де Сосюра та його вплив на розвиток мовознавства у ХХ ст.

3. Опрацюйте прикінцеві частини «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Сосюра (сс. 292–304).

Дайте відповіді на запитання: 1) Які основні біографічні відомості репрезентують життя і діяльність Ф. де Сосюра? Укладіть хронологічну таблицю.

Роки життя	Особливості діяльності	Основні праці	Основні ідеї

2) Якою є проблематика загальнолінгвістичних курсів Ф. де Сосюра?

3) Які провідні ідеї лекційного курсу? 4) Які особливості впливу «Курсу» на світову науку ХХ століття?

4. Опрацюйте інформацію про Я. Бодуена де Куртене (скануйте QR-код для переходу на сторінку Енциклопедії). Укладіть хронологічну таблицю.

Роки життя	Особливості діяльності	Основні праці	Основні ідеї

Рекомендована література

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 119–151.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. С. 70–90.

3. Просяник О. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції: Монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2018. 276 с.
4. Соссюр, Фердинанд де. Курс загальної лінгвістики / Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. С. 324.
5. Супрун Л.В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 298–311.

Практичне заняття 10. Мовознавство II половини XX ст. – початку XXI ст.

Час – 2 години

Питання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу:

1. Історичні й методологічні основи структуралізму.
2. Празька лінгвістична школа.
3. Копенгагенський структуралізм (глосематика).
4. Американський структуралізм (дескриптивізм).
5. Генеративізм.
6. Європейське неогумбольдтіанство.
7. Американське неогумбольдтіанство.
8. Основні напрями сучасного мовознавства. Когнітивна лінгвістика. Функціональна лінгвістика. Лінгвістика тексту. Комунікативна лінгвістика Прикладна лінгвістика.

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте відповіді на запитання:

1. Чим зумовлена поява структуралізму? 2. Які ознаки структуралізму? 3. Які структуралістські школи виокремлюють? У чому полягає їхня відмінність? 4. У чому полягає суть генеративної лінгвістики? 5. Які історичні й методологічні основи неогумбольдтіанства? 6. У чому суть гіпотези лінгвальної відносності Сепіра – Уорфа? 7. Які основні напрями характеризують сучасне мовознавство? 8. Які проблеми порушує когнітивна лінгвістика? 9. На основі якої парадигми склалася генеративна лінгвістика? 10. Чим відрізняється психолінгвістика від психології? 11. Які основні категорії соціолінгвістики? 12. У чому полягає сутність етнолінгвістики? 13. Що є предметом вивчення комунікативної лінгвістики?

2. Виконайте проблемні завдання:

а) обґрунтуйте, чому Празьку лінгвістичну школу називають школою функціональної лінгвістики, американський структуралізм – дескриптивізмом, а датський – глосематикою;

б) окресліть переваги й недоліки структуралізму;

в) з'ясуйте, як витлумачувалося різними напрямками структуралізму співвідношення категорій системи і структури, як вони співвідносили синхронію і діахронію;

г) окресліть, чим збагачує генеративна лінгвістика сучасне мовознавство; як співвідноситься генеративістика з класичним мовознавством;

д) обґрунтуйте, чим відрізняється структурна лінгвістика від лінгвістичного структуралізму;

е) обґрунтуйте, як співвідноситься функціональна лінгвістика із структурною лінгвістикою;

є) обґрунтуйте, як співвідноситься когнітивна лінгвістика із структурною та функціональною лінгвістикою;

є) Чи можна тлумачити комунікативну лінгвістику як загальнотеоретичну парадигму? Чи більш доцільно її кваліфікувати як прикладну лінгвістику?

3. Укладіть хронологічні таблиці:

«Мовознавство ХХ ст.»

№ з/п	Мовознавча школа	Представники	Основні праці	Основні ідеї

«Напрями загального мовознавства»

Напрямок	Метод дослідження	Аспект дослідження

Рекомендована література

1. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посібник. Київ: Знання, 2010. С. 184–310.
2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник. 3-є вид. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2010. С. 91–167.
3. Супрун Л.В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. С. 158–191.

Перелік тем презентацій / рефератів

1. Мовознавча проблематика в Біблії та Євангелії.
2. Філософський період в історії давньогрецького мовознавства.
3. Мовознавство Давнього Сходу.
4. Граматичний період в історії арабського мовознавства.
5. Мовознавство середньовічної Європи.
6. Особливості формування україністики.
7. Вітчизняне мовознавство XVI – XVIII ст. Києво-Могилянська академія.
8. Компаративістика в Україні.
9. Методологічні й лінгвістичні принципи молодогограматизму.
10. Методологічні й лінгвістичні принципи празького структуралізму.
11. Л. Блумфілд як засновник американської дескриптивної лінгвістики.
12. Психолінгвістичні школи у мовознавстві XIX ст.
13. Українська лінгвогеографія.
14. Женевська і Паризька лінгвістичні школи.
15. Логіко-граматична школа середини XIX ст.
16. Харківська лінгвістична школа. Лінгвістична концепція О.О. Потебні.
17. Ф. де Соссюр про мову і мовлення.
18. Ф. де Соссюр в історії європейського і світового мовознавства.
19. І. Вихованець і становлення функційно-семантичного підходу.
20. П. Житецький – український компаративіст кінця XIX ст.
21. С. Самійленко – український молодогограматик другої половини XX ст.
22. Лондонська школа структуралізму.
23. Е. Сепір – основоположник антропологізації та діахронізації лінгвістичного структуралізму.
24. Дж. Міллер – основоположник когнітивної науки.
25. Філософія мови В. Вундта.
26. Е.Бенвеніст – представник європейської школи постмодерного мовознавства.
27. Етнолінгвістика: сутність, проблематика, зв'язок з фольклористикою.
28. Менталінгвістика: проблематика вивчення.

29. Синергетичний детермінізм – нова постмодерна парадигма.
30. Сучасна лінгвістика тексту.
31. Українська лінгвогеографія.
32. Напрями загального мовознавства: короткий хронологічний огляд.

Тестові завдання для тематичного оцінювання (орієнтовні)

1. Назвіть час створення граматики Паніні:

- а) V-IV ст. до н.е.;
- б) VI ст до н.е.;
- в) I ст н.е.

2. Представник Празької лінгвістичної школи –

- а) Г. Лейбніц;
- б) Л. Єльмслев;
- в) В. Скалічка.

3. Празька лінгвістична школа – напрям у мовознавстві, який

- а) характеризується інтерпретацією мови як феномену психіки людини й опрацюванням формальних моделей процесів породження мовних конструкцій;
- б) мав на меті створення універсальної лінгвістичної теорії, трактує мову як абстрактну структуру й описує її суто формальними способами без звертання до її субстанцій (реального змісту і звучання);
- в) тлумачив мову як функціональну систему, тобто як «систему засобів вираження, що служать якійсь певній меті».

4. Першим звернув увагу на соціальну диференціацію мови, увів до мовознавства поняття фонемі морфемі, які трактує психологічно,

- а) Я. Бодуен де Куртене;
- б) Л. Єльмслев;
- в) В.О. Богородицький.

5. Автор «Каталогу мов відомих народів» –

- а) П.С. Паллас;
- б) Л. Гервасу;
- в) Г.В. Лейбніц.

6. В. фон Гумбольдт серед морфологічних типів мов світу вперше виокремив (відповідно доповнив класифікацію А. Шлегеля):

- а) мови кореневі;
- б) мови аглютинативні;
- в) мови інкорпуючі.

7. Увів у лінгвістичний обіг поняття звукового закону й термін індоєвропейські мови:

- а) Р.Раск;
- б) Я.Грімм;
- в) Ф.Бопп.

8. Опозиційний до молодогограматизму напрям, який трактував мову з позицій ідеалізму й естетизму

- а) натуралізм;
- б) психологізм;
- в) неолінгвістика.

9. Доводить наявність споріднених зв'язків між ісландською, грецькою, латинською і балтослов'янськими мовами

- а) Р.Раск;
- б) Я. Грімм;
- в) О. Востоков.

10. Ім'я засновника давнього арабського мовознавства –

- а) Яска;
- б) Сібавейхі;
- в) Махмуд Кашгарі.

11. Італійські вчені Маттео Бартолі, Джуліо Бертоні, Вітторе Пізані, Джуліано Бонфанте – представники

- а) молодогораматизму;
- б) психологізму;
- в) неолінгвістики.

12. Автор праці *«Митридат, або Загальне мовознавство»*, –

- а) Л. Гервасу;
- б) Аделунг і Фатер;
- в) Донат.

13. *Г. Штейнталь, О. Потєбня – представники напрямку*

- а) натуралізму;
- б) молодогораматизму;
- в) психологізму.

14. *Уважав, що всі індоєвропейські мови походять від мертвої незафіксованої фракійської,*

- а) Р.Раск;
- б) Я.Грім;
- в) Ф.Бопп.

15. *Передвісники порівняльно-історичного мовознавства –*

- а) Г. Лейбніц, Р. Декарт;
- б) Ф. Сассеті, В. Джонс;
- в) Ф.Бекон, Ф. де Соссюр.

16. Автор праці *«Про мову каві на острові Ява»* –

- а) А. Шлейхер;
- б) В. фон Гумбольдт;
- в) Ф. Шлегель.

17. *Франц Бопп – автор:*

- а) «Дослідження в галузі давньопівнічної мови, або Походження ісландської мови»;
- б) «Німецької граматики»;
- в) «Про систему дієвідмінювання санскритської мови у порівнянні з такою грецької, латинської, перської та германської мов».

18. *Визначте основне завдання авторів «Граматики Пор-Рояль» («Загальної раціональної граматики»):*

- а) створити всеосяжну граматичну систему на основі узагальнення фактів про конкретні мови;
- б) створити єдину раціональну мову;
- в) створити єдину на той час структурну граматику.

19. *Сходознавець, який перший офіційно обґрунтував зв'язок санскриту з грецькою, латинською, кельтською, готською та давньоперськими мовами,*

- а) В. Джонс;
- б) Ф. Шлегель;
- в) М. Мюллер.

20. *Назвіть ім'я вченого, який перший зробив спробу сформулювати властивості мови у вигляді антиномій:*

- а) В. фон Гумбольдт;
- б) А. Шлейхер;
- в) Ф. Шлегель.

21. *Вважав, що морфологічні типи мов – це вияви трьох ступенів розвитку*

- а) В. Джонс;
- б) А. Шлейхер;
- в) Я. Грімм.

22. *Назвіть давню мову, вивчення якої стало поштовхом до створення порівняльно-історичного методу мовознавства:*

- а) санскрит;
- б) латинська мова;
- в) пракрит.

23. *Напрямок європейського структуралізму, що виник унаслідок об'єднання данських мовознавців у лінгвістичне товариство (Копенгагенський лінгвістичний осередок), –*

- а) глосематика;
- б) біхевіоризм;
- в) молодогораматизм.

24. *Напрямок американського структуралізму 20-50 р. ХХ ст., пов'язаний з іменами Ф. Боаса, Е. Сепіра, Л. Блумфільда, –*

- а) дескриптивізм;
- б) біхевіоризм;
- в) глосематика.

25. *Виокремлюють три структуральні традиції:*

- а) Празька лінгвістична школа, копенгагенський антропоцентризм, американський дескриптивізм;
- б) Празька лінгвістична школа, копенгагенський структуралізм, американський біхевіоризм;
- в) Празька лінгвістична школа, копенгагенський структуралізм, американський дескриптивізм.

26. *Учений, діяльність якого пов'язана з передумовою виникнення загального мовознавства як науки,*

- а) Ф.Бопп;
- б) А.Шлейхер;
- в) В. фон Гумбольдт.

27. *Основоположник психологізму в європейському мовознавстві –*

- а) Г. Штейнталь;
- б) О.О. Потебня;
- в) Ф. де Соссюр.

28. *Обґрунтування структурно-системного характеру мови є основною заслугою концепції*

- а) К.Фослера;
- б) Г. Шугардта;
- в) Ф. де Соссюра.

29. *Американські дескриптивісти НЕ*

- а) розвинули методикау лінгвістичних досліджень;
- б) заперечували застосування математичних методів;
- в) звузили лінгвістичну проблематику.

30. *Засновник школи естетичного ідеалізму –*

- а) К. Фосслер;
- б) Г. Шугардт;
- в) Р. Мерингер.

31. *Поява нового розділу мовознавства морфології – заслуга представників:*

- а) Празької лінгвістичної школи;
- б) американського дескриптивізму;
- в) Школи естетичного ідеалізму.

32. *Автор гіпотези лінгвістичної відносності –*

- а) А. Вайсмюллер;
- б) Е. Сепір;
- в) Й. Вайсгербер.

33. *Паніні трактує мову як систему, що складається з*

- а) фонетичного, фразеологічного, морфологічного рівнів;
- б) фонетичного, морфологічного, словотвірного, синтаксичного рівнів;
- в) словотвірного, фразеологічного, синтаксичного рівнів.

34. *Виокремлювали чотири частини мови, ділили слово на основу й закінчення, визначали сім відмінків іменника (перший, другий...):*

- а) давньоарабські мовознавці;
- б) давньокитайські лінгвісти;
- в) давньоіндійські мовознавці.

35. *Поставив перед мовознавством такі нові завдання, як лінгвістичне вивчення стилістики, дослідження співвідношення мови письменників і загальнонародної мови та зв'язку історії культури з розвитком мови,*

- а) К. Фосслер;
- б) Г. Шугардт;

в) Р. Мерингер.

36. Л. Єльмслев робив спробу створити

- а) загальну раціональну граматику;
- б) загальну теорію мови;
- в) загальну основу єдиної мови.

Зразок модульної контрольної роботи № 2

1. Мовознавство в Давній Індії.

2. Копенгагенський структуралізм (глосематика).

3. Обґрунтуйте, чому В. Фон Гумбольдта вважають основоположником загального мовознавства.

4. Окресліть доробок А. Шлейхера, обґрунтуйте, що може запозичити сучасна лінгвістика з його учення.

5–24 Тестові завдання (виконуються на сайті електронного навчання УжНУ – <https://e-learn.uzhnu.edu.ua>; блок із 20 тестових завдань генерує система за допомогою функції «Випадкове питання»).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ, РЕФЕРАТІВ

Текст ПРЕЗЕНТАЦІЇ повинен містити всі змістові складники опрацьованого матеріалу.

Організація презентації (визначення суті того, про що необхідно розповісти) повинна передбачати:

- урахування особливостей слухацької аудиторії;
- визначення структури презентації;
- послідовність викладення матеріалу, добір різноманітних зображень, анімаційних ефектів та інших елементів, що супроводжують виклад.

Вимоги щодо структури та змісту матеріалу:

- викладайте матеріал стисло, з максимальною інформативністю тексту;
- стежте за відсутністю нагромодження, чітким порядком у всьому; ретельно структуруйте інформацію;
- головну ідею абзацу викладайте в першому рядку;
- використовуйте табличні форми запису даних (діаграми, схеми) для ілюстрації важливих фактів, щоб подати матеріал компактно і наочно;
- графіка має органічно доповнювати текст;
- пояснення треба розташовувати якнайближче до ілюстрацій, з якими вони мають одночасно з'являтися на екрані;
- усі текстові дані потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних і стилістичних помилок, дотримуйтеся прийнятих правил скорочень;
- форма представлення інформації повинна відповідати рівню знань слухачів.

Основні слайди презентації:

- титульний аркуш (слайд №1);
- слайд з фотографією автора і контактною інформацією (напр., прізвище, ім'я, по батькові, факультет, курс, спеціальність, пошта, телефон тощо) (слайд №2); можна об'єднувати слайд № 1 і слайд № 2.

- основні пункти презентації;

- завершальний слайд;

- максимальна кількість слайдів – 15.

Вимоги до оформлення презентації (PowerPoint):

- кожен слайд має відображати одну думку;
- текст має складатися з коротких слів та простих речень;
- усього на слайді має бути 6–8 рядків;
- загальна кількість слів на слайді не повинна перевищувати 50;
- дієслова мають бути в одній часовій формі;
- заголовки мають привертати увагу аудиторії та узагальнювати основні ідеї слайда;
- у заголовках можуть бути і великі, і малі літери (а не тільки великі);

- слайди мають бути не надто яскравими, без зайвих «прикрас», які лише заважатимуть ефективному сприйманню інформації;
- підпис до ілюстрації розміщується під нею, а не над нею;
- усі слайди презентації мають бути створені в одному стилі;
- рекомендується використовувати не більше 3–4 різних шрифтів;
- розмір шрифту не повинен бути дрібним. Найбільш «дрібний» для презентації – шрифт 22 пт. Відмовтеся від курсиву. Міжрядковий інтервал – 1,5;
- розміщуйте тільки оптимізовані (стислі) хорошої якості зображення;
- у титульному слайді використання анімації об'єктів не допускається. В інформаційних слайдах анімація не повинна бути нав'язливою.

Загальні критерії до тексту презентацій:

- повнота розкриття теми;
- структуризація інформації;
- наявність і зручність навігації;
- відсутність мовних помилок;
- відсутність фактичних помилок, достовірність поданої інформації;
- наявність і правильність оформлення обов'язкових слайдів (титульний, зміст, про проект тощо);
- оригінальність оформлення презентації;
- обґрунтованість і раціональність використання засобів мультимедіа та анімаційних ефектів;
- придатність презентації для обраної цільової аудиторії;
- грамотність використання кольорового оформлення;
- використання авторських ілюстрацій, фонів, фотографій;
- розміщення і комплектування об'єктів; єдиний стиль слайдів.

Не зловживайте **ВЕЛИКИМИ БУКВАМИ**. Особливо в заголовках.

Необхідно дотримуватися **ПРАВИЛА: обсяг текстового наповнення у презентаціях має становити близько 35%**. Доповнювальну інформацію варто залишити для усного виступу та / або подати у вигляді ілюстративного матеріалу (графіків, картинок тощо). Текст презентації повинен бути лаконічний і зрозумілий слухачам (студентам).

Після створення презентації варто зробити самоперевірку:

- Чи добре сприймається інформація?
- Чи зрозумілі малюнки та ілюстрації, чи достатньо ілюструють вони тему?
- Чи будуть зрозумілими терміни для аудиторії?
- Чи є завершення презентації таким, що запам'ятовується?

Основні вимоги до оформлення та написання РЕФЕРАТУ:

1. **Обсяг реферату** повинен бути 10–15 аркушів формату А-4, подається у друкованому варіанті. Робота має бути охайна, грамотна, відповідати таким технічним параметрам: міжрядковий інтервал – 1,5; усі

поля по 2 см, абзац – відступ на 1,25 см; шрифт – Times New Roman, розмір – 14).

2. У рефераті студент повинен **виявити рівень знань** навчального матеріалу з дисципліни «Загальне мовознавство», а для цього необхідно опрацювати рекомендовану літературу. Після цього скласти план викладу підібраної теми і здійснити систематизацію матеріалу.

3. Реферат повинен **складатися** із вступу, основної частини, висновків та списку використаної літератури (щонайменше 3-4 джерела). У роботі не допускається дослівних запозичень книжкових текстів, крім цитат. У покликаннях необхідно подати повну паспортизацію (за зразком: Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Том 1, 402 с.).

4. **Загальні критерії до тексту** реферату такі самі, як і до тексту презентації (див. на с. 56).

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ²

Адстрат (лат. *ad* – при, біля і *stratum* – нашарування, пласт) – 1) сукупність рис однієї мови, що переходять в іншу мову внаслідок тривалого контактування певних мов на одній або суміжних територіях. А. – нейтральний тип взаємодії, що не зумовлює до етнічної асиміляції і поглинання однієї мови іншою; елементи однієї мови, що увійшли до іншої мови внаслідок тривалого співіснування певних мов на одній або суміжних територіях (напр., польськ. лексика в білоруській мові: *гарбата*, *цытрон*); змішаний тип білінгвізму. Поняття А. уведено в 1939 р. М. Дж. Бартолі.

Аналіз (грецьк. *analysis* – розклад, розчленування) – метод наукового дослідження дійсності, що полягає в розчленуванні цілого на частини; **у лінгводидактиці** – те саме, що розбір (*морфемний аналіз*, *фонетичний аналіз* та ін.); **у дискурсології** – процедура здобуття параметрів прообразу шляхом корелятивних для неї еталонних операторів розпізнавальної системи.

Аналіз (грецьк. *analysis* – розклад, розчленування) **компонентний** (лат. *componens* – той, що складає) – методика дослідження плану змісту значеннєвих мовних одиниць, що передбачає розщеплення значення на мінімальні семантичні складники (компоненти); різновид лексичного аналізу, що передбачає вияв у значеннях слів сем – елементарних смислових компонентів, з яких складається їхній зміст. А. к. ґрунтується на тому, що одиницями аналізу виступають частини (елементи) мовної одиниці (номінативно комунікативної або структурної). А. к. охоплює: 1) розбір слова за його морфемним і морфологічним складом; 2) розбір речення (за логіко-граматичного і смислового членування); 3) тлумачення слова в нормативному словнику. У низці досліджень А. к. розглядають як дискретний аналіз, у компетенцію якого входить: 1) розклад лексичного значення слова на семи; 2) їхній матричний опис; 3) протиставлення семантичного рівня лексичному; 4) заміна методики аналізу методикою опису; 5) у центрі аналізу тематичний ряд – набір контрастувальних моносем (= сем), його матричний опис і контекстне підтвердження, що складають суть методики дискретного компонентного аналізу. Недоліки цього аналізу полягають у тому, що: 1) тематичні ряди обираються довільно; 2) не розрізняються поняття «значення слова», «смісл слова», «моносема». Система моносем використовується для вивчення понять, а не значень слова. А. к. слід доповнити аналізом нормативності і контекстним аналізом.

Антиномії (грецьк. *antinomia* – суперечність у законі; лат. *anti* – проти і *nomos* – закон) – суперечність між двома однаково правильними положеннями; протилежні начала, внутрішні суперечності мови, боротьба між якими спричиняє її зміни.

Білінгвізм (лат. *bi* – двох + *lingua* – мова) (**двомовність**) – 1) взаємодія двох або трьох мов у тому самому мовному колективі, мовному соціумі. Розмежовують Б. як соціальне явище та Б. як факт мовленнєвої діяльності мовця. Соціальний білінгвізм – це мовне явище; 2) вільне володіння двома мовами (діалектами) і здатність особи або групи осіб користуватись цими двома мовами для забезпечення комунікативних потреб; 3) реалізація здатності користуватись почергово двома мовами; практика почергового спілкування двома мовами; практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах; **у вузькому значенні** – більш чи менш вільне володіння двома мовами: рідною і нерідною; **у широкому значенні** – відносне володіння другою мовою, здатність користуватися нею в певних сферах спілкування. Мінімальним рівнем (порогом)

² За працею: Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. Том 1, 402 с.; Том 2, 350 с.; Том 3, 402 с.; Том 4, 388 с.

володіння другою мовою вважається рівень, достатній для виконання індивідом мовленнєвих дій, у процесі котрих реалізуються потрібні функції другої мови.

Відношення – взаємозв'язки, що виявляються між ярусами і категоріями, одиницями та їхніми частинами. Основні типи відношень: 1) парадигматичні (об'єднують одиниці мови в групи, розряди, кегії: система приголосних, система відмінювання, синонімічний ряд та ін.); 2) синтагматичні (об'єднують одиниці мови в їхній сучасній послідовності: словосполучення, речення тощо); 3) асоціативні (виникають на ґрунті збігу в часі уявлень, тобто образів явищ дійсності: асоціація за суміжністю, подібністю, контрасту: *ведмежий голос* – асоціація за суміжністю); 4) ієрархічні (відношення між нерівно рядними елементами: спільне і часткове, рід і вид та ін.).

Відношення ієрархічні (грецьк. *hieros* – священний та *arhe* – влада; ієрархія – розташування елементів системи від вищого до нижчого) – відношення підпорядкування: **відношення ієрархічні (у мові)** – відношення структурно простіших одиниць до складніших: фонема до морфеми, морфеми до лексеми, лексеми до речення; відношення включення між одиницями мови; у **лексичі** – гіперо-гіпонімічні відношення, коли співвідносяться більш загальне із частковим, більш абстрактне – з конкретним, пор., наприклад: поняття *зелений* є гіпонімом щодо поняття «колір», оскільки останнє охоплює різні кольори; у лексикології – відношення ієрархічні охоплюють відношення «гіперонім – гіпонім» (загальне – часткове: *хімія, фізика, математика, біологія* постають гіпонімами щодо гіпероніма *наука*); «голонім – меронім» (частина – ціле: *гілка, корінь* виступають меронімами щодо голоніма *дерево* як цілого).

Відношення парадигматичні / парадигмальні (прикм. від ім. *парадигматика*) – відношення взаємозв'язку, протиставлення та зумовленості між одиницями одного ярусу, що об'єднує ці одиниці у відповідні класи (*парадигми*); належності до одного класу (множинності); відношення вибору, асоціації, що ґрунтуються на подібності й відмінності позначувальних і позначуваних одиниць мови.

Відношення синтагматичні (грецьк. *syntagma* – разом побудоване; прикм. від ім. *синтагматика*) – відношення послідовності, слідування один за одним у межах синтагми; тип відношення мовних одиниць одного ярусу, розташованих лінійно, що ґрунтуються на асоціації за суміжністю, тобто на сполучуваності; здатність мовних одиниць одного ярусу поєднуватися.

Генеративізм (англ. *to generate* – породжувати) – напрям у мовознавстві, що визнає пріоритет дедуктивного підходу до вивчення мови над індуктивним, інтерпретує мову як феномен психіки людини й опрацьовує формальні моделі процесів породження мовних конструкцій. Синоніми: **Породжувальна лінгвістика; Генеративна лінгвістика.**

Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа – концепція, за якою структура мови визначає структуру мислення, спосіб пізнання зовнішнього світу й обмежує розвиток культури мовою. Створена у 30-х роках ХХ ст. американськими вченими Едваром Сепіром і Бенджаміном Уорфом у межах етнолінгвістичного напрямку, тому її інколи називають **гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа**. У межах цієї гіпотези диференціюють **сильний** і **слабкий** її вияви; **сильний** – у цьому разі структура мови повністю детермінує структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу (підтвердженням є концепція лінгвістичного детермінізму); **слабкий** – у цьому разі мова витлумачувана як своєрідний і найважливіший чинник впливу на структуру мислення для осмислення реалій і явищ об'єктивної дійсності; мова суттєво впливає на структуру мислення, пізнання світу, соціалізацію тощо у дитячому віці. Критики Г. л. в. наголошують, що 1) у її основу покладено ототожнення мислення і мови; 2) Бенжамен Л. Уорф не вивчав народність апачів і його твердження щодо їхньої психології ґрунтуються лише на граматиці їхньої мови, а особливості їхнього мовлення загалом не простежувалися; 3) Бенжамен Л. Уорф наводить приклади речень мовою апачів у

дослівному перекладі, що засвідчує їхню недолугість, бо на це спрямований такого гатунку переклад; 4) поширене твердження про сотні слів на позначення снігу в ескімоській мові є антропологічною містифікацією; 5) навіть за наявності в певній культурі більшої кількості коренів на позначення певних предметів не виступає достатнім аргументом для висновків про психологію народу. Це підтверджує, що аналіз будь-яких мовних реалій слід робити обережно, не перебільшуючи і не применшуючи не тільки впливу мови на мисленнєвий потенціал людини відповідного культурно-мовного середовища, у рамках якого вона формується.

Глосематика (грецьк. *glossema*, род. відм. *glossematos* – слово) – лінгвістична течія структуралізму, яка трактує мову як абстрактну структуру й описує її суто формальними способами без звертання до її субстанцій (реального змісту і звучання). Синоніми: **Копенгагенський структуралізм; Данський структуралізм.**

Гумбольдтіанство (ім., похідний від власного імені Вільгельма фон Гумбольдта – німецького філософа, лінгвіста, державного діяча) – сукупність поглядів на мову і способи її вивчення, що постали в руслі філософсько-лінгвістичної концепції Вільгельма фон Гумбольдта. Основою Г. є теза про активний вплив мови на мислення і свідомість її носіїв, а теоретично-методологічне підґрунтя цієї концепції – антропологічний підхід до мови, за яким повноцінне вивчення мови мусить здійснюватись у постійному взаємозв'язку зі свідомістю і мисленням людини, її культурою і духовним життям з концентрацією уваги на людській особистості як носієві і творцеві мовної картини світу.

Девіації (лат. *deviatio* – відхилення від *de-* – від + *via* – дорога) **спілкування** – типи комунікативних невдач, помилок, обмовок, описок, провалів тощо, пов'язані з мовною і комунікативною компетенцією учасників спілкування.

Дедукція (англ. *deduction* від лат. *deducere* – походити, походити з відповідних коренів, *deductio* – виведення від *deduco* – встановлюю) – спосіб дослідження, що полягає в переході від загального до окремого; одна з форм умовисновку, за якої на основі загального правила з одних положень як істинних виводиться нове істинне положення. Дедуктивний умовисновок прямує від загального до часткового. Із загальних передумов встановлюють частковий випадок. Так, якщо вважати, що жінка (як протилежність чоловіка) пов'язує свою кар'єру швидше із зовнішніми обставинами, ніж зі своїми здібностями, можна очікувати, що в аналізі відповідної розмови, де жінка говорить про свою кар'єру, можна виявити цю особливість. Водночас ніхто не здивується, якщо виявить підтвердження цьому. Висновки, зроблені на основі дедукції, істинні, якщо істинні основи. Отже, індуктивні висновки – за дотримання логічних правил – не уосновлюють ніяких нових відкриттів. Вони не розширюють знання дослідника. Дослідження, що реалізують принципи критичного раціоналізму (Карл Поппер), здебільшого організовані згідно з принципами дедукції; з теорії (системи загальних тверджень) продукують гіпотези (пояснення), валідність яких можна критично протестувати на особливих випадках емпіричних даних. Цю процедуру можна охарактеризувати як «скеровувану правилами». Текстовий аналіз витримано у принципах дедукції, якщо спочатку опрацьована схема категорій, а потім вивчають текст для визначення частоти і в якій формі наявні ці теоретичні конструкти.

Диглосія (грецьк. *di* – двічі й *glossa* – мова) – мовна ситуація, за якої в одному суспільстві одночасно існують дві ідіоми (мови чи форми однієї мови), кожна з яких, виконуючи свої функції, отримує різну оцінку мовців; паралельне використання залежно від сфер спілкування двох мов або двох форм існування однієї мови (діалектів, жаргонів тощо). Д. як соціолінгвістичний феномен передбачає свідому оцінку мовцями цих мов (чи форм існування мови) за відповідною шкалою або шкалами **висока – низька, рідна – чужа, урочиста – звичайна** (у період Київської Русі – функційне навантаження

церковнослов'янської і давньокиївської) тощо; паралельне існування в одному соціумі двох форм однієї мови.

Дух мови народний – складне, комплексне поняття гумбольдтіанства, неогумбольдтіанства, а також деяких напрямів етнолінгвістики, яке охоплює складновловимі аспекти віддзеркалення особливостей етнічної психології, когнітивної діяльності, поведінки, світосприйняття, спілкування, вірувань, міфів тощо в конкретній ідіоетнічній мові.

Етнолінгвістика (грецьк. *ethnos* – народ, плем'я і франц. *linguistique* від лат. *lingua* – мова) – напрям у мовознавстві (наукова гібридна дисципліна), що виникла у ХХ столітті, перебуває на межі етнографії і лінгвістики та вивчає мову в її відношенні до культури народу та стосунки між етносами і мовами з виявом певних лакун у тих чи тих мовах, етнолінгвістичного навантаження тих чи тих лінгвальних компонентів (пор. особливості вияву слів типу *калина*, *майдан*, *вишиванка*, *Дніпро* в українському етнолінгвістичному просторі).

Знак мови (знак мовний) – у семасіологічному аспекті – будь-яка двобічна, тобто що має звукове вираження і графічну форму (план вираження) та зміст (план змісту), мовна одиниця, включена в систему аналогічних одиниць через значущість та використовується мовцями для передачі інформації; графічно виражений чи усний засіб спілкування, що підлягає кодуванню та декодуванню. У мові наявні три типи знаків: **знаки іконічні**, **знаки індексальні** та **знаки символічні**.

Індукція (англ. *induction* від лат. *inducere* – встановлювати, вести від *inductivus* – доступний як передумова від лат. *inductio* – збудження, наведення) – прийом дослідження, за якого на підставі вивчення окремих явищ робиться загальний висновок про весь клас цих явищ, узагальнення результатів окремих конкретних досліджень.

Картіна світу мовна – 1) те саме, що внутрішня форма мови; 2) вияв у категоріях (значною мірою і у формах) мови уявлень певного мовного колективу про будову, елементи і процеси дійсності в її співвідношенні з людиною, що постає основною фігурою мови і як мовець, і як основна активна особа світопорядку, про який сама людина говорить; цілісне відбиття конкретною мовою всього того, що існує в людині й навколо неї, здійснюване засобами мовної номінації зображення людини, її внутрішнього світу, дійсності, природи тощо. Особливості К. с. м. виявляє передусім лексика історико-культурного, етнографічного типу.

Лінгвістика (франц. *linguistique* від лат. *lingua* – мова) **ареальна** (лат. *area* – майдан, простір; прикм. від ім. *areal*) – розділ мовознавства, що на основі методу картографування мовних явищ вивчає їхнє територіальне поширення.

Лінгвістика дескриптивна (англ. *descriptive* – описовий) – напрям у сучасному мовознавстві, особливо поширений у США як вияв структуралізму, що має за мету опис формальних елементів мови шляхом застосування дистрибутивного аналізу.

Лінгвістика когнітивна (лат. *cognitio* – знання, пізнання; пор. також англ. *cognition* – знання, пізнання; пізнавальна здатність) – напрям лінгвістичних досліджень, що виник на початку 80-х років ХХ ст. на перетині когнітології (науки про знання), когнітивної психології (психології пізнання), психолінгвістики та лінгвістики у рамках когнітивної науки. Когнітивна лінгвістика досліджує механізми знання мови і механізми вияву знань у мові, проблеми співвідношення мови і свідомості, роль мови в концептуалізації і категоризації світу, у втіленні пізнавальних процесів й узагальненні людського досвіду, зв'язок окремих когнітивних здібностей людини з мовою і форми їхньої взаємодії.

Лінгвістика комп'ютерна (прикм. від ім. *комп'ютер*) – сфера прикладної лінгвістики, де наявне широке використання комп'ютерних технологій та комп'ютерних засобів – різноманітних програм опрацювання і систематизації даних – для моделювання

функціонування мови в тих чи тих умовах, ситуаціях, створення різноманітних технологій перекладу, а також сфера застосування комп'ютерних технологій у суміжних для лінгвістики сферах; лінгвістичний напрям, що розв'язує теоретичні та прикладні завдання мовознавства за допомогою комп'ютера.

Лінгвістика комунікативна (лат. *communicatio* – повідомлення, зв'язок) – розділ мовознавства (почасти новий напрям сучасної науки про мову), предметом якого є процеси спілкування людей з використанням «живої» природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складників комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та ін.).

Лінгвістика контрастивна (франц. *contraste*) / **Лінгвістика конфронтативна** (лат. *con...* – префікс зі значенням проти + *frons (frontis)* – лоб, фронт; прикм. від ім. *конфронтатив*) / **Лінгвістика зіставна** – лінгвістичний напрям, що вивчає дві або більше мови для порівняння їхніх структур і вияву відмінностей (контрастних / неконтрастних) на тлі подібності.

Лінгвістика прагматична (прикм. від ім. *прагматика*) – 1) лінгвістична дисципліна, що вивчає використання та функціонування мовних знаків у мовленнєвій комунікації; 2) вимір формування мовленнєвих висловлень, що визначається функціональними особливостями партнерів у мовленнєвому акті, наприклад, комунікативною інтенцією мовця та характером мовних засобів, які він використовує, самою ситуацією спілкування тощо.

Лінгвістика прикладна – напрям у мовознавстві, що опрацьовує методи розв'язання тих чи тих практичних завдань, які безпосередньо пов'язані з застосуванням і використанням мови. До основних завдань Л. п. належать: удосконалення писемності; створення уніфікованих систем транскрипції; уніфікування та упорядкування науково-технічної і виробничо-професійної термінології; вивчення процесів утворення нових назв для відповідних предметів, явищ, понять; добір мовного матеріалу для студіювання його у практиці – шкільній, вишівській для удосконалення методики його засвоєння; напрацювання новітніх технологій створення штучних мов та їхнього застосування у комп'ютерній сфері; створення корпусів національних мов.

Лінгвістика структурна – лінгвістичний напрям, основу дослідження якого складає розуміння мови як знакової системи з чітко позначеними структурними елементами (мовними одиницями, їхніми класами тощо) та прагнення до послідовно визначеного формального опису мови, що у своїй цілісності максимально наближений до точних наук.

Лінгвістика тєксту (лат. *textus* – тканина, поєднання) – галузь мовознавства, що вивчає правила побудови, організації тексту (ширше – зв'язного мовлення), комунікативні різновиди тексту, зумовлені текстоутворювальними функціями мовних одиниць і орієнтацією повідомлення на певного адресата; мовознавча дисципліна, частина загальної теорії тексту, що досліджує внутрішню структуру тексту, її категорійні складники, змістово-знакову і комунікативну репрезентацію.

Мєтод (грецьк. *methodos, methodikós* – шлях дослідження, спосіб пізнання) – використовується у двох значеннях. Загалом М. – спосіб пізнання, підхід до вивчення явищ об'єктивного світу і суспільного життя; сукупність певних прийомів і методик, спрямованих на вирішення певної теоретичної або практичної проблеми.

Мєтод зіставний (контрастивний мєтод, конфронтативний мєтод) – сукупність прийомів дослідження й опису мови шляхом її системного порівняння з іншою мовою для виявлення її специфіки на фоні спільних рис, при цьому історичний аспект мови не відіграє ніякої ролі; різновид порівняльного дослідження мов, особливістю якого постає зіставлення систем (підсистем) двох або більше мов для вияву розбіжностей (контрастів, лакун) між ними. На його основі формується зіставна (контрастивна) лінгвістика. Зіставлятися можуть споріднені і неспоріднені мови. М. з. – система прийомів і методики

аналізу, використовується для вияву спільного (всезагального) та особливого в порівнюваних мовах. Основні прийоми зіставного вивчення мов: 1) встановлення основ зіставлення; 2) зіставна інтерпретація; 3) типологічна характеристика. Вагоме значення мають результати зіставного вивчення мов у вивченні іноземних мов.

Метод описовий – найдавніший і найпоширеніший метод дослідження і вивчення мови, метою і завданнями якого постає планомірна інвентаризація одиниць мови, особливостей їхньої будови та функціонування на певному етапі розвитку мови, тобто в синхронії; опис системи конкретної мови загалом або окремих її складників; метод використовує прийоми зовнішньої і внутрішньої інтерпретації. До перших належать вияви зв'язку з позамовними явищами, зв'язки з іншими мовними одиницями (прийоми міжрівневої інтерпретації). М. о. – система послідовних прийомів, застосовуваних для характеристики мовних явищ на відповідному етапі її розвитку. Це метод синхронного аналізу. М. о. – найстаріший, але не застарілий у сучасній лінгвістиці метод. Найдавніші китайські, індійські і грецькі граматики були здебільшого описовими.

Метод порівняльно-історичний – 1) метод дослідження мов, що ґрунтується на понятті генетичної спільності та наявності сімей та груп споріднених мов; 2) метод, що має опертям факт існування споріднених мов, які постали внаслідок розвитку прамови. Розвиток та подібність споріднених мов мотивується розвитком тієї самої мовної основи. М. п.-і. орієнтований не тільки на порівняння мов, але насамперед на встановлення розвитку споріднених мов. М. п.-і. поділяється на: 1) порівняльно-історичне вивчення споріднених мов; 2) вивчення варіантів тієї самої мови. М. п.-і. передбачає сукупність прийомів та операцій, зорієнтованих на порівняння об'єктів та їхній розгляд в історичному аспекті, а також вивчення груп мов для встановлення ступеня їхньої спорідненості (генеалогічної близькості) та історичних змін на ґрунті порівняння слів, граматичних форм, конструкцій, семантики, що реалізується у визначенні регулярних відповідностей з послідовною реконструкцією прамови; сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їхнього розвитку. Результатом застосування порівняльно-історичного методу є генеалогічна класифікація мов. Принцип М. і.-п. – встановлення історичної тотожності і різниці форм та звуків мови. Найважливіші прийоми М. і.-п.: 1) прийом внутрішньої реконструкції; 2) прийом хронологізації; 3) прийом діалектографії; 4) прийоми культурно-історичної інтерпретації; 5) прийом текстології. До них прилягають: а) встановлення генетичної тотожності зіставляваних значущих одиниць та звуків та обмеження фактів запозичення і субстрату; б) реконструкція найдавніших форм; в) вияв абсолютної та відносної хронології.

Метод структурний – метод синхронного аналізу мовних явищ лише на основі зв'язків і відношень між мовними елементами.

Методика дистрибутивна – сукупність дистрибутивних прийомів, що вивчають оточення мовних одиниць, їхній контекст. М. д. була опрацьована дистрибутивною лінгвістикою. Вона охоплює різні прийоми: 1) валентності; 2) оточення; 3) дистрибутивних формул.

Методика трансформаційна – полягає: 1) у встановленні правил перетворень; 2) визначенні напрямів трансформаційного процесу; 3) порівнянні отриманих трансформ або взаємотрансформувальних одиниць синонімічних або похідних). М. т. ґрунтується на взаємозв'язку мовних одиниць. Найширше вона застосовується у вивченні синтаксичних і словотвірних моделей. У синтаксисі М. т. використовує два основних прийоми: 1) перебудову синтаксичної конструкції; 2) заміну її подібною конструкцією, тобто трансформом: *вишивання сорочки* – *вишивати сорочку*; *вітер відніс човни* – *вітром віднесло човни* тощо. Напрямок трансформаційного процесу не постає чітко фіксованим. У трансформації речень можливе експериментування: 1) додавання прикметника: *вгорі*, але

в крутій горі; 2) заміна компонента: *бачу учня, але бачу ученицю*; 3) перестановка компонентів: *Впала гроза, і діти кинулися до школи – Діти кинулися до школи, тому що впала гроза*; 4) редуція компонента в аналізі неповних речень: *Ти підеш у бібліотеку? – Так, я піду в бібліотеку*; пор.: *Ти підеш у бібліотеку? – Піду*. За трансформаційного вивчення конструкцій допускаються словотвірні і лексико-граматичні перетворення: а) *Художник малює картину – Картина малюється художником* (речення кваліфіковано як логіко-синтаксичні еквіваленти); б) *Я люблю літо – Мені подобається літо* (визнається синонімічна заміна дієслів). Традиційна методика не мала чіткої системи правил і не використовувалась як теорія мови. Вона визнавала реальність конкретної мови і застосовувалась для вивчення її складних категорій та багатозначних явищ. Наприклад, морфологічна категорія розглядалась як сукупність форм, організованих тим чи тим способом.

Міслення – 1) діяльність центральної нервової системи, спрямована на пізнання реалій навколишнього або уявного світу; 2) процес пізнавальної діяльності індивіда, що виявляється у відображенні дійсності і здатності мислити і розмірковувати, робити розумові висновки; виникає, формується та розвивається в суспільстві. М. може бути: 1) образним (активність сприйняття, цілісність уявлення, поняття й оцінки, що знаходять вираження в поетичному мовленні, в малярстві, музиці, архітектурі, кіно та ін.); 2) технічним (поєднання образу й поняття з їхнім технічним втіленням); 3) логічним (суворе дотримання понять і побудови судження).

Мова соціально опрацьована, історично мінлива знакова (фонетична, лексична, морфологічна, словотвірна, синтаксична) система, що виступає основним засобом спілкування, мислення, збереження інформації і виявлювана різними формами існування, кожна з яких має щонайменше одну з двох форм реалізації – усну або письмову; найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження й повідомлення думок, почуттів і волевиявлень людини. Мова є знаковим механізмом спілкування; сукупність і система знакових одиниць спілкування.

Мова креольська (франц. *creole* від ісп. *criollo* – потомки, наступники) – мова, що постає внаслідок перетворень піджинів (розширюючи функції і розвиток структури) на рідні мови для певних мовних спільнот. М. к. поширені в Африці, Азії, Америці та Океанії. Граматика такої мови максимально спрощена, характеризується відсутністю словозмінної парадигматики. Фонологічна система формується на основі спрощення фонологічної системи мови-джерела. Мовами-джерелами для М. к. є англійська, французька, іспанська і португальська.

Мовлення – 1) діяльність людини, яка використовує мову для спілкування, вираження емоцій, вираження думок, для планування своїх дій; 2) системне утворення мовленнєвої діяльності, що характеризується спільними закономірностями мовленнєвого спілкування, усталеними у певному колективі зразками мовленнєвої поведінки; 3) постійно повторюваний процес спілкування однією мовою (процес говоріння, мовленнєва діяльність – їхня результативність (фіксований витвір, зафіксований пам'яттю / на письмі); 4) реалізація мови-коду, один із модусів існування людської мови (поряд з мовою і комунікацією).

Мовознавство, або лінгвістика – наука про будову та історичний розвиток мови, вивчає природну людську мову загалом (у всьому обсязі властивостей, функцій, будови, функціонування й історичного розвитку мови) і всі мови світу як її індивідуальних представників.

Молодограматизм – напрям у порівняльно-історичному мовознавстві, що поставив собі за мету досліджувати живі мови, які нібито розвиваються за суворими, без винятків, законами.

Нейролінгвістика (грецьк. *neuron* – жила, нерв) – наука, що займається вивченням і відновленням порушень мовних навичок і вмінь.

Одиниці мови – постійні відтворювані мовні елементи з різними функціями і значеннями, що узагальнені як інваріанти мовної системи і які утворюють її відповідні яруси, зокрема, фонемні – фонемний, морфи – морфемний, морфеми – морфологічний, лексеми – лексичний, синтаксичне слово, словосполучення, речення – синтаксичний та ін.

Піджин (спотворена форма англ. *business* – справа) – торговельна, колоніальна, міжетнічна мова, утворена внаслідок спрощення структури і лексики контактних мов, виконує обмежені комунікативні функції і не є рідною для жодного мовця. П. використовувались як мови-посередники в поліетнічних суспільствах. Відомо близько 50 піджинізованих форм мови.

Прийом відносної хронології (*хроно-* + *-логія*) – прийом порівняльно-історичного методу, що полягає у встановленні послідовності появи в часі мовних явищ (яке з них виникло раніше, а яке пізніше). Застосування П. в. х. уможливує встановлення давності одного факту щодо іншого. У сфері фонетичних явищ перша зміна задньоязикових у шиплячі в слов'янських мовах давніша першої зміни задньоязикових у свистячі: [ч] > [ж], [к] > [ч], [х] > [ш] і [г] > [з], [к] > [ц], [х] > [с]. Пом'якшення задньоязикових приголосних у свистячі кваліфікують як пізніші.

Прийом внутрішньої реконструкції (лат. *re-* – префікс на позначення зворотної або повторної дії, або ж протилежної дії + *конструкція*) – прийом порівняльно-історичного мовознавства, сутність якого полягає у відтворенні незасвідчених мовних форм шляхом порівняння мовних одиниць усередині однієї мови; спосіб дослідження, за якого більш давня форма відновлюється шляхом зіставлення різних її відображень у межах тієї самої мови. У цьому разі факти споріднених мов не використовуються або використовуються для контролю.

Прийом зовнішньої інтерпретації (лат. *interpretatio* – пояснення, тлумачення, посередництво) – способи дослідження, спрямовані на вивчення мовних одиниць. Такі способи поділяються на два різновиди: 1) інтерпретація мовних одиниць щодо їхнього зв'язку з позамовними явищами (соціологічні прийоми, логіко-психологічні, артикуляційно-акустичні); 2) інтерпретація мовних одиниць за їхніми зв'язками з іншими одиницями мови (зовнішні для одиниць досліджуваного мовного яруса прийоми, але такі, що не виходять за межі мовної структури: прийом міжрівневої інтерпретації, дистрибутивна методика, що розкриває особливості аналізованої одиниці через її оточення).

Прийом зовнішньої реконструкції (лат. *re-* – префікс на позначення зворотної або повторної дії, або ж протилежної дії + *конструкція*) – прийом порівняльно-історичного мовознавства, сутність якого полягає у відтворенні незасвідчених мовних форм на основі порівняння відповідних одиниць споріднених мов.

Прийом “слів і речей” (Wörterund Sachen) – прийом дослідження лексики, за якого історію слова вивчають разом з історією позначуваної словом речі, реалемою (річчю і поняттям). При цьому значення слова розкривається через опис реалей, властивості яких виявляються та ілюструються прикладами використання слів. Уперше прийом “слів і речей” почав застосовуватися в енциклопедичних довідниках, словниках, тому його також називають енциклопедичним прийомом вивчення слів. Термін **Прийом “слів і речей”** уперше запропонували Рудольф Мерингер і Гуго Шугардт для історико-соціальних досліджень. Пізніше він почав використовуватися у вивченні й описі лексики сучасної мови, а також в етнографічних дослідженнях і тлумачних словниках.

Прийом хронологізації (грецьк. *chronos* – час + *-...логія*) – спосіб дослідження, за якого мовні факти набувають абсолютної та відносної характеристики. За історико-порівняльного вивчення абсолютна хронологія постає датуванням – встановленням

першої фіксації досліджуваного факту або явища. Відкриття, видання, суцільне обстеження пам'яток писемності, створення історичних словників та монографій – це обов'язкова умова точного історичного вивчення конкретної мови. За історико-порівняльного вивчення використовується також прийом відносної хронології. Наприклад, аналіз переходу [o], [e] в [i] показує, що в словах *ніч*, *сінь*, *ніч* такий перехід був опосередкованим – спочатку подовжені [ē], [ō], що стояли в складі перед наступним складом з відповідним редукованим – [ь], [ъ], зазнали дифтонгізації, а потім перейшли в закритому складі в новий [i]: [вѣль] → [вуол] → [вуил] → [вуіл] → [віл]. Ці явища мають різну хронологію, тобто відносну.

Прийоми внутрішньої інтерпретації (лат. *interpretatio* – пояснення, трактування) – способи вивчення мовних явищ на основі їхніх системних парадигматичних і синтагматичних зв'язків. П. в. і. орієнтовані на вивчення внутрішньої будови мовних одиниць. Виділяються три види прийомів внутрішньої інтерпретації: 1) прийоми класифікації і систематики, спрямовані на виділення різних груп, розрядів, класів мовних одиниць; 2) парадигмальні прийоми, зокрема опозиційний та прийом семантичного поля, а також синтагматичні прийоми, зокрема позиційні, орієнтовані на аналіз будови виділених одиниць і категорій, їхніх зразків; 3) прийоми перетворень, зокрема трансформаційна методика.

Прийоми зовнішньої інтерпретації (лат. *interpretatio* – пояснення, трактування) – способи вивчення мовних явищ за зв'язком з позамовними (соціологічними, логіко-психологічними та ін.) явищами.

Психолінгвістика (грец. *psyche* – душа і франц. *linguistique* від лат. *lingua* – мова) – гібридна наука (постала у ХХ ст.), що вивчає процеси мовотворення і мовотворчості, сприйняття / розуміння і формування мовлення (у тому числі й говоріння) та співвідношення цих процесів із мовною системою. Розглядає співвідношення особистості зі структурою та суспільною свідомістю, експериментальне дослідження психологічної діяльності суб'єкта щодо засвоєння та використання мовної системи. Психолінгвістика досліджує зв'язки між змістовою частиною мови, її реалізацією в конкретному мовленні та суспільним мисленням. У результаті вивчення асоціативного мислення мовців створюються словники асоціативної сполучуваності, добирається базовий матеріал для вивчення рідної, а також іноземної мови. П. пов'язана із психологією, і з лінгвістикою. Сучасна психолінгвістика пов'язана з дослідженнями когнітивних наук. П. є частиною дисциплін, що вивчають характер знань, структуру ментальних уявлень і як вони діють у таких фундаментальних розумових процесах, як логіка та прийняття рішень. П. описує процеси сприйняття інформації, становлення та функціонування мовленнєвої свідомості, що відображає систему образів дійсності. П. вивчає зв'язки між змістовим виміром мови і суспільним мисленням, суспільним життям мовного колективу як необхідну умову проникнення у природу лінгвістичних одиниць.

Регістр (лат. *registrum* – список, перелік) **спілкування** – різновид дискурсу (тексту), що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; реалізація дискурсу (тексту) в конкретній конситуації спілкування, основу якої складають імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (*конвенції*, *звички*) спілкування; дискурсивні засоби мовного коду, використовувані залежно від сфери спілкування.

Рівень мови / Підсистема мовна / Ярус мовний – сукупність однорідних одиниць мови й відношень між ними (напр., фонетичний рівень мови – сукупність взаємопов'язаних і протиставлених фонем); підсистема мовної системи, якій властива сукупність відносно однорідних одиниць і набір правил, що регулюють і регламентують їхнє використання та групування на різні класи і підкласи; основними мовними рівнями є: фонемний, морфологічний, синтаксичний, лексичний.

Свідомість – форма психічної діяльності, орієнтована на відображення та перетворення дійсності.

Семасіоло́гія (грецьк. *sema* – знак; *semasia* – значення і *logos* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає значення слова, лексичну семантику, лексичну систему мови й слово як елемент цієї системи з огляду внутрішніх закономірностей, що її організують, зокрема: природу лексичного значення, типи лексичних значень, закономірності смислового розвитку слів, зміни значень, групи слів, вичленовувані на підставі наявності спільних і диференційних компонентів значення (*антоніми, синоніми* і под.); у **широкому значенні** – наука про семантичні одиниці мови; один з двох підходів до вивчення мовного знака, що передбачає шлях від форми (плану вираження) до значення (плану змісту).

Семіотика (грецьк. *sēmeiōtikē* – учення про знаки, *sēmeion* – знак) (**семіоло́гія** (грецьк. *sēmeion* – знак + *-логія*)) – наукова дисципліна, що вивчає спільне в будові, функціонуванні, використанні тощо різних знакових систем, які зберігають і передають інформацію; наука про функціонування інформаційних знакових систем, за допомогою яких здійснюється спілкування в людському середовищі (*природна мова, система мистецьких і наукових, у тому числі формалізованих, засобів передачі думок і почуттів, система жестових, світлових, тактильних, звукових, речових і под. сигналів побутового, обрядового, сакрального характеру* тощо), а також спілкування тварин. Семіотика, за твердженням Ч.-С. Пірса (1839-1914) – американського філософа та математика, або семіологія, – за термінологією швейцарського лінгвіста Фердинанда де Соссюра (1857-1918), виникає наприкінці XIX ст. Спочатку ці терміни означали різні поняття. Термін **семіотика** вживався щодо знакових систем формально-логічного та логіко-математичного характеру, а термін **семасіологія** – щодо природної мови та мистецьких «мов». Сьогодні вони використовуються здебільшого як синоніми. Вивчає структуру й функціонування знаків у аспектах семантики, синтактики і прагматики.

Сінтез (грецьк. *synthesis* – поєднання, сполучення, складання) – метод наукового дослідження явищ дійсності в їхній єдності та цілісності, основою якого є з'єднання частин в єдине ціле.

Синхронія (грецьк. *synchronos* – одночасний) – 1) стан мови в певний момент її розвитку як системи одночасно наявних взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів (див. також: **Система мови**); горизонтальний зріз мови, умовне виділення одного стану, одного історичного етапу розвитку мови, який розглядається як об'єкт дослідження. Синхронним є все, що стосується статичного аспекту науки; діахронним є все те, що стосується еволюції (Фердинанд де Соссюр); 2) вивчення мови в цьому стані (в абстракції від часового чинника).

Система (грецьк. *systema* – утворення, складення з певних частин, поєднання) – сукупність елементів, якій властиві: 1) закономірні відношення між елементами; 2) цілісність як результат цієї взаємодії; 3) автономність поведінки; 4) несумарність (неадитивність) властивостей системи щодо властивостей складників її елементів. У мові немає несистемних явищ. Відзначувані дослідниками “асистемні факти” насправді постають включеними у відношення з одиницями мови на тому чи тому ґрунті. Мова – відкрита система, у зв'язку з чим витворюване враження асистемності. Суворість системної організації мови на різних її рівнях різні.

Соціолінгвістика (лат. *societas* – спільність, *socio* ↔ *socialis* – суспільний, громадський і франц. *linguistique* від лат. *lingua* – мова) – мовознавча наука (гібридна наука, що постала у XX ст. на перетині соціології, соціальної психології, лінгвістики), що вивчає соціальну природу мови, її суспільні функції, взаємодію мови і суспільства, загальні закономірності розвитку і функціонування мови в суспільстві (**макросоціолінгвістика**), а також варіативність та зміни в мові, зумовлені соціальними

чинниками (**мікросоціолінгвістика**); наука, що охоплює мовознавчі дослідження (навчальна дисципліна), спрямовані на вивчення мови в її соціальних контекстах, або соціальному житті крізь призму лінгвістичних категорій (дефініція належить Н. Коуплендові і А. Яворському), вивчає також різні впливи соціального середовища на мову і на мовленнєву поведінку. Із оптимізацією соціальної функції мови у прикладній лінгвістиці пов'язано вивчення способів взаємодії мови і суспільства, що здебільшого належить до сфери **соціолінгвістики**. У межах останньої розмежовують два аспекти – вплив соціальної структури суспільства на мову і мова як чинник впливу на суспільство.

Структура (лат. *structura* – побудова, взаєморозміщення, взаєморозташування) – 1) те саме, що будова мовної одиниці; 2) сукупність відношень і зв'язків між елементами (одиницями) мовної системи, що об'єднують їх у парадигми, опозиції, семантичні поля (парадигматична структура), та сукупність відношень між елементами (одиницями) у лінійних послідовностях (синтагматична структура). Залежно від виду аналізованої одиниці розмежовують: **фонологічну структуру мови** (систему опозицій між фонемами), **синтаксичну структуру мови** (сукупність відношень між синтаксичними словами, словосполученнями, реченнями), **морфологічну структуру мови** (систему відношень між частинами мови) тощо.

Субстрат (лат. *sub* – під і *stratum* – шар, пласт) – елементи мови (переважно корінного населення, витісненого з певної території), що проникли у мову-переможця у вигляді специфічних рис (напр., елементи гальського двадцятирічного рахунку у французькій мові); мова-підоснова, елементи якої розчинилися в мові, що нашарувалася на неї; сліди витісненої місцевої мови, яка була поширеною на певній лінгвогеографічній території до приходу носіїв нової мови. С. передбачає таке контактування мов, коли одна мова перемагає іншу, при цьому в першій залишаються сліди поглинутої мови. С. виявляється на глибинному рівні мови (фонетичному, морфологічному, синтаксичному).

Суперстрат (лат. *super* – зверху, над і *stratum* – шар, пласт; *superstratum* – верхній шар) – мова-надоснова, елементи якої розчинилися в мові, над котрою вона нашарувалася; сліди мови чужинців, асимільованих корінним населенням; нашарування мови зайшого населення в мові корінного етносу, який, поглинаючи пришельців, асимілює і їхню мову, але вона виявляється своїми елементами насамперед на фонетичному і граматичному рівнях; елементи мови-зайди, не засвоєної на певній території, але такої, що справила вплив на місцеву мову у вигляді специфічних рис, засвоєних місцевим населенням (напр., французька лексика в англійській мові).

Теорія (грецьк. *theōria* – спостереження, досліджуване) **знака білатеральна** (бі... + лат. *lateralis* – боковий від *latus* – бік) – теорія, згідно з якою знак є двобічною одиницею, що має план вираження та план змісту.

Теорія знака унілатеральна (лат. *unus* – один) – теорія, згідно з якою знак є однібічним, тобто має лише план вираження (значення перебуває поза знаком).

Теорія ієрархії (грецьк. *hierarchia* від *hieros* – священний та *archē* – влада) **мовних рівнів** – теорія, за якою мовні одиниці у плані вираження ґрунтуються на нижчому рівні, а планом змісту належать до вищого рівня (за Емілем Бенвеністом).

Теорія ізоморфізму (грецьк. *isos* – рівний, однаковий і *morphe* – вид, форма) – теорія, що доводить відсутність якісних відмінностей між різними мовними ярусами та уможливорює застосування в їхньому дослідженні тих самих методів і принципів (за Єжи Куриловичем).

Типологія (франц. *type* від грецьк. *typos* – відбиток, зразок, форма і *logos* – вчення) – 1) розділ мовознавства, що вивчає мови методом їхнього порівняння за якими-небудь параметрами (ознаками, характеристиками) – формальними і / або змістовими – для встановлення структурної подібності та визначення типів, за якими мови можуть класифікуватися. Досліджуються типологічні особливості мов, що належать до різних

мовних сімей; у процесі дослідження аналізується синхронний зріз мови; 2) метод, спрямований на порівняльне вивчення ознак, зв'язків, функцій, відношень рівнів системної організації об'єкта; класифікація мовних одиниць за певними спільними ознаками; 3) порівняльне вивчення структурних і функційних властивостей мов незалежно від характеру генетичних відношень між ними.

Узус (лат. *usus* – користування, вживання, звичай) – 1) загальноприйняте носіями певної мови вживання слів, словоформ, синтаксичних конструкцій тощо на відміну від їхніх okazіональних (випадкових, індивідуальних) уживань; некодифікована норма; 2) реальне функціонування певної мови; мовленнєва практика певного мовного колективу, частково регульована нормами усного та письмового мовлення. У. охоплює не тільки правильне (нормативне) мовлення, але й можливі відхилення від норми, включаючи просторіччя; 3) звичай, правило.

Універсалії (лат. *universalis* – загальний) – 1) загальні поняття; 2) мовні явища та властивості, характерні для всіх або більшості мов світу. Так, для кожної мови світу характерний поділ звуків на голосні й приголосні, іменників – на загальні та власні тощо.

Універсологія (лат. *universalis* – загальний і грецьк. *logos* – слово; поняття, вчення) – напрям досліджень, зорієнтований на виявлення найзагальніших структурних характеристик мови, що виокремлюють її з-поміж інших природних і штучних сигнальних систем.

Характерологія (грецьк. *charaktēr* – риса, особливість + *-...логія*) – розділ лінгвістичної типології, що вивчає в типологічному аспекті окремі мовні явища в системах обмеженої кількості генетично споріднених і неспоріднених мов для вияву функційних властивостей конкретної мови, що визначають її особливості на тлі інших мов і зумовлюють частковіші ознаки цієї мовної структури. Характерологія постає проміжною між описовим мовознавством, порівняльним мовознавством і типологією, тяжіючи до останньої.

Чинники екстралінгвістичні (лат. *extra* – поза, зовні, крім і франц. *linguistique* – мовний) – чинники, що належать до реальної дійсності, в умовах якої розвивається та функціонує мова. Екстралінгвістичні чинники мовних змін (пор., напр., культурно-економічні, суспільно-політичні, географічні тощо).

Школа (лат. *schola* від грецьк. *scholē* – дозвілля, учена бесіда) **естетичного** (прикм. від ім. *естетика*) **ідеалізму** (франц. *idéalisme* від грецьк. *idea* – ідея) – мовознавчий напрям, представники якого критикували молодогораматизм з позицій так званої естетичної філософії мови, розглядали мову як творчу діяльність індивіда.

Школа «слів і речей» – мовознавчий напрям, що висунув принципи вивчення лексики у зв'язку з культурою та історією народу.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Загальне і часткове мовознавство. Загальне і теоретичне мовознавство.
2. Предмет і завдання курсу «Загальне мовознавство».
3. Місце мовознавства в системі наук.
4. Системний характер мови. Система і структура мови.
5. Парадигматичні, синтагматичні й ієрархічні відношення між мовними одиницями.
6. Поняття про рівні мовної системи. Основні і проміжні яруси, їхні одиниці.
7. Теорія ізоморфізму та ієрархії рівнів мови.
8. Поняття знака і знакової системи. Типологія знаків. Семіотика.
9. Специфіка мовного знака. Своєрідність мови як знакової системи.
10. Унілатеральна й білатеральна теорія мовного знака.
11. Мова і несловесні форми спілкування. Поняття про паралінгвістику і паракінетику.
12. Мова і мислення. Три типи мислення і їх зв'язок з мовою.
13. Психофізичні основи зв'язку мови і мислення. Поняття про нейролінгвістику.
14. Психолінгвістика як наука, що вивчає процеси сприйняття і формування (породження) мовлення.
15. Внутрішнє мовлення і мислення.
16. Гіпотеза лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа.
17. «Мовна картина світу» і її відношення до логічної моделі дійсності.
18. Багатоаспектна природа мови. Своєрідність мови як суспільного явища. Суспільні функції мови.
19. Соціальна диференціація мови, її основні форми.
20. Соціолінгвістика. Основні поняття соціолінгвістики: мовна ситуація, мовна політика.
21. Етнолінгвістика.
22. Сутність категорії комунікативної лінгвістики та її взаємозв'язки з іншими галузями знання.
23. Складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення і ситуацією спілкування.

24. Регістр як категорія комунікації.
25. Аспекти мовного коду в міжкультурній комунікації. Комунікативні табу.
26. Невербальні особливості міжкультурної комунікації.
27. Розвиток мови і два аспекти лінгвістики: синхронія і діахронія. Зовнішні причини мовних змін: контактування мов, прогрес людського суспільства, культурно-історичний контекст.
28. Внутрішні причини мовних змін (мовні антиномії). Найважливіші типи внутрішніх змін.
29. Мовні контакти, їхні наслідки. Субстрат, суперстрат, адстрат.
30. Поняття про методи наукового дослідження мови. Співвідношення понять «метод», «методика», «прийом».
31. Описовий метод, його суть, цілі і завдання. Два прийоми описового методу.
32. Порівняльно-історичний і історико-порівняльний методи (прийоми зовнішньої і внутрішньої реконструкції). Методика відносної хронології і глотохронології.
33. Прийоми і принципи етимологічного аналізу.
34. Зіставний метод. Типологічна класифікація мов.
35. Структурний метод: дистрибутивний аналіз; методика безпосередніх складників; трансформаційна методика; компонентний аналіз.
36. Метод лінгвогеографії.
37. Методи і прийоми породжувальної (генеративної) граматики.
38. Психолінгвістичні методи.
39. Застосування математичних методів у мовознавстві.
40. Початкові уявлення про мову.
41. Мовознавство в Давній Індії.
42. Античне мовознавство, його значення для подальшого розвитку науки про мову.
43. Арабська наука про мову.
44. Давньокитайське мовознавство.
45. Стан мовознавства в Європі епохи Середньовіччя.
46. Європейське мовознавство епохи Відродження.
47. Європейське мовознавство XVII – XVIII ст. «Всезагальна раціональна граматика» А. Арно і К. Лансло.
48. Українське мовознавство XI–XIII ст.: загальна характеристика.

49. Проблема методу мовознавства і питання періодизації порівняльно-історичного мовознавства.
50. Передвісники порівняльно-історичного мовознавства.
51. Основоположники нового напрямку мовознавства ХІХ ст.
52. Філософія мови Вільгельма фон Гумбольдта.
53. Натуралістичний (біологічний) напрям у порівняльно-історичному мовознавстві.
54. Психологічний напрям. Г.Штейнталь як один із засновників лінгвістичного психологізму.
55. Лінгвістично-філософські погляди О. Потебні.
56. Молодограматизм.
57. Історико-культурні течії в мовознавстві (Школа «слів і речей», Школа естетичного ідеалізму, неолінгвістика).
58. Я. Бодуен де Куртене.
59. Соціологічний напрям. Лінгвістична концепція Ф. де Соссюра.
60. Історичні й методологічні основи структуралізму.
61. Празька лінгвістична школа.
62. Копенгагенський структуралізм (глосематика).
63. Американський структуралізм (дескриптивізм).
64. Генеративізм.
65. Європейське неогумбольдтіанство.
66. Американське неогумбольдтіанство.
67. Основні напрями сучасного мовознавства. Когнітивна лінгвістика. Функціональна лінгвістика.
68. Основні напрями сучасного мовознавства. Лінгвістика тексту. Комунікативна лінгвістика Прикладна лінгвістика.